

TALLINNA ÜLIKOOL
GERMAANI-ROMAANI KEELTE JA KULTUURIDE INSTITUUT
KIRJALIK TÕLGE

Margit Rozalka
NIMEDE TÕLKIMINE LASTEKIRJANDUSES

Magistritöö

Juhendaja: Elle-Mari Talivee (MA)

Tallinn 2012

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
I osa.....	5
1.1. Hüpoteesi toetuspunktid ja meetod	5
1.2. Lastekirjanduse olulisus ja selle määratlemise problemaatika	6
1.3. Lastekirjanduse tõlkimise eripärad	9
1.4. Nime olemus ja olulisus lastekirjanduses	11
1.5. Eelnev tõlkearutelu Eesti kontekstis	22
1.6. Kodustav <i>versus</i> võõrapärastav ehk tõlkida või mitte	24
1.6.1. Kodustamine	25
1.6.2. Võõrapärastamine	27
II osa.....	32
2.1. Valim ja meetod	32
2.2. Tulemused.....	36
2.2.1. Raamatud	37
2.2.2. Nimetüübid	45
Järeldused ja kõrvalmärkused	55
Kokkuvõte.....	60
Summary	62
Allikad.....	64
Lisad.....	68
Lisa 1. Intervjuu Risto Järvega	69
Lisa 2. Ankeet: Evelin Schapel	73
Lisa 3. Ankeet: Triin Tael.....	75
Lisa 4. E-post: Triin Tael	77

Sissejuhatus

Lastele suunatud ilukirjandus on sihtgrupile sügava ja olulise mõjuga, seda kaugeltki mitte ainult meelelahutuse ja lõbu pakkumise koha pealt, vaid märksa tähendusrikkamast küljest. Lapsepõlves kuulnud, loetud ja ümber jutustatud lood mõjutavad lapse arengut, lugemisoskust, arusaamu maailmast ja iseendist ning edastavad ideid, väärtusi, aktsepteeritavaid käitumisnorme.

Lapsepõlve tuntumad raamatukangelased on ikoonilise tähendusega, tegelased võivad jääda meie mällu elu lõpuni ja just selliste nimedega nagu autor või tõlkija on kunagi otsustanud nad nimetada. Meil kõigil kerkib silme ette, kes on Puhh, Pipi või Muumitroll. Võib väita, et lastekirjanduse puhul on tõlkijal seega üsna suur võim oma lugejate üle. Tema tõlgitud nimed võivad jääda tervete põlvkondade laste ja tulevaste täiskasvanute kollektiivsesse mällu.

Nimed lastekirjanduse tekstides pole sugugi juhuslikud, vaid sisaldavad infot karakterite kohta, loovad koomilisi efekte, väljendavad omadusi, kirjeldavad olemust ning kannavad mitmesuguseid tähenduslikke seoseid, mis tihti peale juhatavad lugeja läbi loo süžee. Veel on märkimisväärne, et lapsed kipuvad end raamatukangelastega samastama. Nimede tõlkimist lastekirjanduses ei saa võrdsustada seega nimedega täiskasvanutele suunatud kirjanduses. Erinevaid nimetüüpe on mitmeid: näiteks isikunimed, hüüdnimed, kohanimed, klassikalised nimed, fantastiliste olendite ja kohtade nimed. Magistritöös vaadeldakse kõiki nimetüüpe, mida valimi raamatud pakuvad. Kuna eelmainitud tähenduslikke seoseid võivad kanda kõik nimetüübid, siis teoreetilises osas viidatakse kõikidele nimetüüpidele tinglikult lihtsalt kui nimedele.

Skopos-teooria ütleb, et igal tõlkel on oma eesmärk ehk skopos. Arvestama peab kellele ja miks tõlgitakse. Skopos-teooriale toetudes on tõlkimine kui kommunikatsioon, kus tekst luuakse teatud kindlal eesmärgil ning tõlge peab arvestama kellele ja mis eesmärgil see loodud on. Keel on kultuuri lahutamatu osa ja tõlkija peab hästi tundma lugejaskonda ning mõlemat kultuurikonteksti. Hans Vermeeri (1986) käsitluses pole tõlkimine mitte sõnade ja lausete ümberkodeerimine ühest keelest teise, vaid kompleksne tegevus, mille käigus tekstiga seotud informatsiooni pakutakse uutes funktsionaalsetes, kultuurilistes ja keelelistes tingimustes ning uues situatsioonis. Teisisõnu ei toimu tõlkimine kunagi vaakumis, vaid

kultuurilises kontekstis, mis tähendab, et keelevälised tegurid seavad tõlkija valikuvabadusele omad piirid ja väline kultuuriline kontekst on väga oluline nimede täielikuks mõistmiseks.

Suures plaanis on tõlkijal nimedega silmitsi seistes kaks valikut – jääda truuks originaalile ehk jätta nimed võõrvormi ning loota, et lugeja sealt võimalikke tähendusi ise aimaks või teaks, või olla truu oma kultuurile ja keelele ning tõlkida või muud moodi nimesid muuta nii, et nad sihtkultuuris omasemad tunduksid. Lawrence Venuti (2008) kasutab termineid **kodustav** (*domesticating*) versus **võõrapärastav** (*foreignizing*).

Mida kaugemale minevikku vaadata, seda vabamalt on lastekirjandusega käitunud, nimesid muudetud üsna palju, levinud oli lugeja ehk lapse alahindamine, kellele ei pakutud keerulisemaid ja võõrapäraseid lugusid ega nimesid. Tänapäevaks, vastavuses kogu tõlkemaastiku kultuurilise pöördega, on liigutud sellest palju edasi, lugeja suurema usaldamiseni, austuseni originaalteksti suhtes. Didaktiline pool ei ole enam nii ilmne, tänapäeval ongi pigem trend keerukamate tekstide loomisele, viidates suuremale kindlusele laste lingvistiliste oskuste osas. Siit lähtub magistritöö probleem, mis sõnastatud **hüpoteesina: nimede tõlkimise trend lastekirjanduses on tänapäeval suunitletud lähtekultuurile ehk võõrapärastavale.**

Magistritöö **eesmärgiks** on kaardistada hetketrende kuidas nimedega Eesti lastekirjanduse tõlkemaastikul ümber käiakse ja võrrelda leitud hüpoteesiga.

Magistritöö koosneb kahest osast, töö esimeses pooles selgitatakse lähemalt lastekirjanduse olemust, selle määratlemise ja tõlkimisega seotud probleeme. Edasi on vaadeldud nimede tähtsust lastekirjanduses ja nende tõlkimisega seotud problemaatikat spetsiifiliselt lastekirjanduse puhul. Lisaks on toodud ülevaade eelnevast tõlkearutelust sel teemal ja kahe leeri vastasseisust küsimuses, kas tõlkida või mitte tõlkida, ehk kas kodustada või võõrapärastada. Teine osa sisaldab ülevaadet valimist, raamatute ja nimede analüüsi ning järeldusi.

I osa

1.1. Hüpoteesi toetuspunktid ja meetod

Hüpoteesi püstitamisel toetus autor lisaks sissejuhatuses mainitule veel mõnele isiklikule eelarvamusele:

- 1) Tänapäeva lastel on teistsugused võimalused kui eelnenud põlvkondadel: globaliseerunud maailmas võivad neil olla suuremad eelteadmised teistest kultuuridest ja keeltest, ligipääs infole, mis varem võimalik polnud. Meedia osatähtsust lapse harijana ja maailma tutvustajana ei tohiks alahinnata.
- 2) Pidada teiste maade elu-olu tutvustamist lastele oluliseks ei saa küll *a priori* lastekirjanduse üheks tähtsaimaks väljundiks lugeda, kuid magistritöö autori arvates on lastekirjanduse võimalus tutvustada lugejale võõraid maid ja nende kultuure oluline. Kui kultuurilisi markereid, kaasaarvatud nimesid, järjepidevalt muuta, saab oletada, et üks osa põhjustest, miks üldse tõlkekirjandust pakkuda, on kadunud. Tihtipeale teeb lastekirjanduse tekst tõlkes läbi selliseid muudatusi, et originaali on selles väga raske lõpuks äraagi enam tunda (Tarrend (nüüd Mattheus) 2003: 33). Toetajaid jagub mõlemasse leeri. Osade uurijate arvates on just oluline esitada lastelugusid omakultuuris toimuvaina, et vähendada võõrapärasuse määra ja muuta jutud ja nende tegelased tuttavateks ja omasteks. Sellise suhtumise järgi ei nähta võõrapärast kui võimalust, vaid pigem takistust, mis tuleks eemaldada. Toetajad aga usuvad, et võõrapärase pakkumine on just lastele huvitav ja *Teise* tutvustamine on hariv, huvitav ja näitab ka austust originaali ja lapslugeja vastu. Ave Tarrend toob näitena Sipsikust Reggiks muutunud meie lastele tuntud raamatukangelase, kes aga saksakeelses tõlkes pole kaotanud mitte ainult oma nime, vaid sellega kaasnevalt suure osa oma algsest iseloomust ja tähtsusest loo seisukohast. Ta kirjutab: „... Reggi ei ole enam midagi ainulaadset, mida peaks hoole ja armastusega hoidma, vaid tühipaljas kaltsunukk“ (Tarrend 2003: 37). „Reggis“ on enamus mugandusi ja väljajätmisi tehtud võõrapärasuse vältimiseks, teksti on vastavalt tõlkija suvale palju muudetud ning pea kõik tunnused, mis võiksid viidata teksti seotusele Eestiga on kas kaotatud või asendatud (Tarrend 2003: 35). Selline tekstiga ümberkäimine on

Tarrendi jaoks nõrdimapanev ja kahetsusväärne, kuid siit võib välja lugeda ka olulise tähelepaneku; kui meile ei meeldi, et „meie“ Sipsikust suur osa teistes keeltes kaduma läheks, peaksime olema valmis samamoodi ise teiste maade nõ Sipsikuid samuti austusega kohtlema ja neile nende eripärad alles jätma. Lähemalt vaadeldakse võõrapärastava ja kodustava strateegia pooldajate seisukohti töös edaspidi.

Hüpoteesi kinnitamiseks või ümberlükkamiseks kaardistatakse kaasaegsetes lastekirjanduse tõlgetes esinevaid nimesid. Arvesse võetakse kõiki nimetüüpe, mida raamatud pakuvad. Valimi moodustavad Eesti Lastekirjanduse Keskuse (edaspidi ELK) kuu raamatuks valitud teosed ajavahemikus maikuust 2008 kuni juulini 2010. Kuigi suurem osa raamatuid on nii tõlgitud kui originaalis välja antud viimaste aastate jooksul, on kuu raamatute sekka sattunud ka kordustrükk, lasteraamatute klassikasse kuuluv Lewis Carrolli „Alice Imedemaal“¹ ja selle järg „Alice Peeglitagusel maal“², mis lisab valimisse mitmekesisust. Oluline on viimaste puhul ka see, et enne uut trükki toimetati mõlemad lood üle ning muudatusi tehti ka mõne nime osas.

Lisaks on küsitatud töö täiendamiseks kolme valimisse kuuluva raamatu tõlkijat (tõlkijate vastused leiab lisadest). See annab natuke aimu, *miks* nimesid on muudetud või ei, lisaks teadmisele *kuidas*, ja *millest* on valikud tulenenud või mõjutatud.

1.2. Lastekirjanduse olulisus ja selle määratlemise problemaatika

Kuigi varematal aegadel on rõhutatud lastekirjanduse perifeersust ja madalamat staatust (Fornalczyk 2007: 93–101, Puurtinen 1998: 524–533, Shavit 1986), on lapsepõlves loetud raamatud mitmest aspektist vaadatuna sageli need kõige olulisemad. Laps elab raamatutesse sisse ja on nendest mõjutatud sel määral, nagu see täiskasvanuna enam võimalik pole, samuti võib ühe rahva ühine loetud kirjandus olla suurim just lastekirjanduse poolest. Näiteks võib eeldada, et kõik Eesti lapsed on lugenud või on neile vähemalt ette loetud Astrid Lindgreni raamatuid. Lapsepõlves loetu võib määrata lapse tuleviku lugemishuvi ning mõnele võivadki jääda lapsepõlves kuuldud-loetud raamatud põhiliseks elu jooksul tarbitud kirjanduseks.

¹ Jaan Krossi tõlkes 1971 (eestikeelne esmatõlge Linda Luigalt 1940. aastal).

² Esmatõlge Risto Järvelt 1993. aastal.

Märgiliste ja oluliste teoste tõlked võivad saavutada märkimisväärse staatuse: Vladimir Beekman on Lindgreni tõlkijana ilmselt Eesti kultuuri mõjutanud rohkem kui prosaistina (Lange 2008: 7). Tõlked on Eesti (laste)raamatuturul väga olulisel kohal, tõlge on kultuuris niisama oluline tekst kui originaal ning sel on sihtkultuuris täita oluline roll vahendades väärtusi, mida sihtkultuuril endal pole või aidates siht- ja lähtekultuuri teineteisele lähendada, tutvustades *Teist*. Tõlkimine kujutab endast üht olulisemat kultuurilise suhtlemise vormi, võimalust tutvuda teiste rahvaste kultuuridega (Krusten, Kumberg jt 2006: 185–188, Tarrend 2003: 34, Tarrend 2005: 53). Üheks vahendiks selle saavutamisel on nimed.

Lastekirjanduse piiritlemine pole sugugi lihtne ülesanne ja selle defineerimisel esineb palju lahkavusi. Osa uurijaid arvab, et oluline on see, kas raamat on algselt lapsele määratud, teised vaatavad selle järgi, mida laps tegelikult loeb (Palm 2000: 7–9). Klingberg (1986) on seisukohal, et lasteraamatuteks saab pidada vaid otseselt lastele adresseeritud raamatuid. Ka eesti lastekirjanduse uurijad pole üksmeelt saavutanud. Krista Kumberg kirjutab sirgjooneliselt, et lastekirjandus on täiskasvanutelt lastele kirjutatud ilukirjandus, kuid nendib samas, et alati leidub teoseid, mis jäävad piirialadele ning on raskesti määratletavad (Kumberg 1995: 13). Kitsama mõiste järgi võibki öelda, et lastekirjandus on midagi, mida täiskasvanud kirjutavad ja lapsed loevad, laiema mõistena võib laste- ja noorsookirjanduseks pidada kõike, mis otseselt laste ja noorte jaoks loodud, pluss kõike seda, mida nad loevad, vaatamata sellele, kas need teosed on spetsiaalselt neile mõeldud (Palm 2000: 7–9). Probleem seisnebki selles, et võimatu on täpselt kindlaks teha mida lapsed loevad. Teiseks ei saa laste lugemishuvi olla määrav tegur, sest lapsed võivad lugeda igasugust kirjandust, mis aga sellest ei pruugi muutuda veel lastekirjanduseks (Kumberg 1995: 16). Lisaks juhtub vahel, et algselt lastele mõeldud raamat muutub sama populaarseks ka täiskasvanute seas, nagu on juhtunud Harry Potteri (J. K. Rowling) seeria raamatute või ka magistritöö valimisse kuuluvate „Videviku“ (S. Meyer) saaga ja „Näljamängude“ (S. Collins) triloogiaga. Piiride tõmbamine laste- ja noorsoo- ning omakorda noorsoo- ja täiskasvanute kirjanduse vahele on samuti keeruline ja alati vaieldav. Mõisted on laialivalguvad ja ebatäpsed. Muuhulgas mängivad adressaadi määramisel rolli iga lugeja erinevad huvid, arengutase ja muud individuaalsed erinevused (Kumberg 1995: 13–16, Mattheus 2010).

Kõigele vaatamata on proovitud lastekirjandust ja selle lugejaskonda klassifitseerida, eristatud on näiteks väikelapse, koolieeliku, noorema ja keskmise ning vanema kooliea kirjandust. Kõik liigitused on aga tinglikud ja piirid sujuvad, mitte absoluutsed. Olukorrast ja vajadusest tulenevalt on mõistete kasutamine küllaltki vaba (Kumberg 1995: 14). Päris tähtsusetuks ei saa aga adressaadi küsimust pidada ja seda lihtsalt kõrvale heita. Adressaat ehk lugeja võib olla nii kujuteldav kui tegelik, kellele kas autor või kirjastus teose rohkem või vähem teadlikult suunab (Krusten, Kumberg jt 2006: 9). Lange järgi on tõlkijal siiski tava tõlkida kellelegi, abstraktsele persoonile, mõeldes tema kujuteldavatele eelteadmistele, keelelisele kompetentsile ja lugemismotiividele. Tõlkija arvestab lugeja ootuste ja suutlikkusega, kuid ei tohi siiski vastutuleku korras minna välja originaali teadliku muutmiseni. Adressaadi peale üldse mõtlemata ei saa, sest kui tõlkija kellegi poole ei pöördu, kaob tema tööst inimlikule kõnele omane arvestamine vastusega (Lange 2008: 40–41). Uuemad lastekirjanduse määratlused tõdevad, et lastekirjandust ei defineerita enam teksti tasandil, vaid institutsionaalselt ehk siis teatud institutsioonid – kool, riigiamet, kirjastused või üksikisik, näiteks autor, määravad kindlaks, mis on lastekirjandus ja mis mitte (Krusten, Kumberg jt 2006: 9, samas: 101).

Kaasaegsetes lasteraamatutes puudub tavaliselt vastav märge selle kohta, kellele see on täpselt suunatud. Nõukogude ajal võis leida paljudest raamatutest vastavaid märkeid: vanemale koolieale, nooremale koolieale vms. Sageli puuduvad ka eessõnad, järelsõnad ja muu sarnane lisainfo. Lange väitel on eessõna idealistlik katse algatada vestlust ja ilma saatesõnata tõlge on justkui „koduta vaeslaps” ning tõlkija saatesõna oma tõlgetele on lugeja vaatepunktist ehk kõige huvitavam, andes tõlkijale äratuntava hääle (Lange 2008: 17–18). Eriti oluline on järelsõna vanemate tõlkteoste väljaandmisel (Krusten, Kumberg jt 2006: 69). Nordi arvates peaksid teksti kommentaarid olema juhitud adressaadist. Kui lugu on suunatud täiskasvanutele, siis võib neil olla huvitav lisainfot saada. Lastele, arvab Nord, on üks tekst piisav (Nord 2003: 182–196). Jääb aga mõistatuseks mille põhjal on Nord teinud järelduse, et lastele lisainfo huvi ei paku. Magistritöö analüüsiosas pööratakse tähelepanu ka järelsõnade olemasolule või nende võimalikule vajalikkusele ning ka nimedega seotud joonealustele märkustele.

1.3. Lastekirjanduse tõlkimise eripärad

Lastekirjanduses on huvipakkuv psühholoogiline pool: kas ja kuidas on võimalik täiskasvanu suhestumine lapsele kirjutamise, tõlkimise, hindamisega. Ehkki kõik täiskasvanud autorid ja tõlkijad on kunagi ise lapsed olnud, loovad olulised erinevused elukogemuses ja keeleoskustes sageli vältimatu ebakõla täiskasvanud loo jutustaja ja lapskarakterite ning lapslugeja mõistmise tasemete vahel. Lastele suunatud tekste kirjutavad, tõlgivad ja ka hindavad tavaliselt täiskasvanud ise. Lastekirjanduse uurijad viitavad sellele dilemmale kui topeltadressaadile, mis tähendab, et täiskasvanud kirjutaja adresseerib vältimatult nii täiskasvanut kui last, mõnikord isegi adresseeritakse täiskasvanud lugejat lapse arvelt (Nikolajeva 2001, O'Connell 2003: 222–232).

Lastekirjanduse ambivalentsus seisnebki selles, et lastekirjandust kirjutavad ja tõlgivad täiskasvanud, mis tähendab, et esindatud on kaks koodi – laste ja täiskasvanute oma. Selline autori-adressaadi vastuolulisus ja lugeja ealise eripäraga arvestamine ehk adressaaditundlikkus, mis oleneb kirjaniku andest ja oskusest lastele kirjutada, on lastekirjanduse põhiliseks eristajaks muust kirjandusest (Kumborg 1995: 13–14, Tarrend 2003: 34). Lastekirjanduse autorid ega tõlkijad ei ole ise enam sihtpubliku hulka kuuluvad ja omavad vaid limiteeritud teadmisi ja mõistmist oma lugejaskonnast. Kirjutatakse ja tõlgitakse ikkagi grupele, kuhu enam ei kuuluta ja mis võib olla kaugeks jäänud. Mõned autorid on liigagi kaugelt jäänud tänapäeva laste muredest ja väljendusviisidest, kirjutades nii, et olla meelega järele teisejärgulisele publikule ehk mõjukatele teistele täiskasvanutele, kes teost hindama hakkavad. Selline ebakõla on tõlgete puhul veelgi suurem. Kuigi paljudes riikides on väike arv tõlkijaid, kes on spetsiaalselt lastekirjanduse tõlkimisele keskendunud, ei ole palju neid, kes oleks spetsiaalselt saanud õppida just lastele tõlkimist, seega võivad nad tekstile lähenedes nii mõnedki tähtsad aspektid tähelepanuta jätta. See kriitika käib nii sisu kui keelekasutuse kohta, sest tõlkija peaks olema lisaks suuteline peegeldama keelt, mida lapsed ise omavahel suheldes kasutavad (O'Connell 2003: 222–232).

Kuigi tekst on suunatud lapsele, ei tähenda, et autor pole sinna sisse peitnud tekstisiseseid või -väliseid elemente, mille võib sealt välja lugeda ainult täiskasvanu (Niitra 2005b: 47–50). Ambivalentsed tekstid opereerivad mitmel erineval tähenduse ja keerukuse tasandil. Mõnedel juhtudel saab laps loost hästi aru, kui tekst on kirjutatud nõ sõna-otseses-mõttes, kuid seda

võivad interpreteerida ka täiskasvanud või noored satiirilisel ja keerukamal tasandil, sest ka lastekirjanduses on tekstid mitmekihilised ja kodeeritud nii, et erinevad sihtgrupid seda nautida võiksid. Lastekirjanduse tekstid kõnetavad niisiis kahte sihtgruppi: lapsi, kelle jaoks on neil hariduslik ja informatiivne funktsioon, ja täiskasvanud, kes tavaliselt näevad end järelevalvaja ja kriitiku rollis (O'Connell 2003: 222–232). See, et autor kirjutab kahele vastuvõtjale, väljendub ka tema nimemoodustamise praktikas (Bertills 2004: 67).

Teiseks lastekirjanduse eristajaks muust kirjandusest võib pidada tema seotust pedagoogikaga, sest see teenib rohkem kui ühte funktsiooni kuuludes korraga nii kirjandussüsteemi kui sotsiaalsesse ja hariduslikku süsteemi (Kumberg 1995: 13–16, O'Connell 2003: 222–232). Lasteraamatuid hakati välja andma kui täiskasvanute ühiskonna sõnumit sellesse ühiskonda peagi astuvatele ebaküpsetele inimestele. Lasteraamatud pole vaid meelelahutuseks ja lugemisoskuste parandamiseks, vaid annavad noorele lugejale tema sotsialiseerumisprotsessi alguses edasi teadmisi maailmast, väärtustest, tavadest ja kommetest ning vastuvõetavast käitumisest. Läbi nende kujunevad väärtused, kultuurilised ootused, identiteet. Võib eeldada, et igal raamatul on oma varjatud ideoloogia ja tõlkekirjanduse puhul on see just tõlkija, kes seda interpreteerib ja võib potentsiaalselt ka muuta (Palm 2000: 7–9, Puurtinen 1998: 524–533, O'Sullivan 2002: 33–56).

Juba 1986. aastal kirjutas Göte Klingberg, et lastekirjanduse tõlkimine on teistmoodi tõlkimine, mille juures tuleb arvesse võtta vastuvõtja kognitiivset ja lingvistilist suutlikkust (Klingberg 1986). Riitta Oittinen (1993) rõhutab rääkimist tõlkimisest lapsele, mitte lastekirjanduse tõlkimisest. Ka Palmi (2000) arvates tuleb eelkõige rõhutada lugeja ea arvestamist ehk adressaaditundlikkust, ennekõike peaks kirjanik (tõlkija) teadma, millisele vanuserühmale ta oma teose suunab (Palm 2000: 7–9). Last peetakse üldiselt universaalselt eriliseks adressaadiks, kes tekste täiskasvanust erinevalt mõistab ja interpreteerib (Bertills 2004: 62, Jaleniauskiene & Cycelyte 2009: 32). Lasteraamatu keel – lausestus ja sõnavara – peavad olema eakohased. Palm tsiteerib samas aga ka Terry Pratchettit, kes väidab, et kirjandus peaks olema lugejast pingutust vääriva sammu võrra ees (Palm 2000: 7–9).

CLTS (*Children's Literature Translation Studies*) on uurimisala, mis asub kahe akadeemilise distsipliini, tõlkeuuringute ja lastekirjanduse, ristumiskohas. Huvi CLTSi vastu ja selle olulisuse võtab Tabbert (2003: 303–351) kokku järgmiselt:

- tõlkekirjandus lastekirjanduses ehitab sildu eri kultuuride vahel;
- tõlkijate endi huvi lasteraamatutes olevate tekstispetsiifiliste väljakutsete (mänguline keelekasutus, dialekt, piltide ja sõnade koosmäng illustreeritud raamatutes, kultuurilised markerid, nimed, topeltadresseerimise võimalikkus lapsele ja täiskasvanule) vastu;
- polüsüsteemide teooria, mis paigutas lastekirjanduse madalama prestiižiga kirjanduse allsüsteemiks (Shavit 1986): marginaalset positsiooni seletab lastele tõlgitud tekstidega manipuleerimise määr, teksti terviklikkuse, kompleksuse vähene austamine selleni välja, et muudetakse teksti žanri, et see sihtsüsteemi paremini adapteeruks, stilistiline ja ideoloogiline adaptatsioon jne).

CLTSi arengut jälgides võib tunnistada muutumist konservatiivselt liberaalsele, mis on kooskõlas muutustega terve tõlkemaastiku kultuurilise pöördega. Tõlkimine pole enam vaid lingvistiline küsimus, vaid on mõjutatud sotsiaalsetest, kultuurilistest, majanduslikest ja poliitilistest teguritest. Kui muutub maailm, siis ehk peaks ka tõlkimine. Lastekirjanduse tõlkimisele ja tõlgetele on alles viimastel kümnenditel hakatud suuremat tähelepanu pöörama. Selle teemaga siiski tegeletakse nüüd rohkem, viimase 10–15 aasta jooksul on ilmnunud aeglane, kuid kindel tõus tõlkeuuringutes spetsiifiliselt lastekirjandusega tegelevate publikatsioonide arvus (Krusten, Kumberg jt 2006: 186, O'Connell 2003: 222–232). Lastekirjandust soovitatakse uurida samamoodi kui üldkirjandust, et tagada sellesse suhtumist kui tõsiseltvõetavasse uurimisobjekti.

1.4. Nimede olemus ja olulisus lastekirjanduses

Kirjanduslik karakter on üks loo ehituskive ja nende karakterite nimed on fiktsionaalses maailmas tihedalt seotud identiteediga. Bertills kirjutab, et nimede koostamine ja tõlkimine on kunstiline looming. Täiskasvanud autor valib tegelastele ja kohtadele nimed ja nendega seotud tähendused. Nimede formatsioon lastekirjanduses ei ole lihtne ja sirgjooneline. Tuleb eeldada, et ilukirjanduslikes tekstides pole ühtki nime, mis ei kannaks informatiivset

funktsiooni, olgu see nii vaevuaimatav kui tahes (Bertills 2004: 8, samas: 237, Nikolajeva 2001, Nord 2003: 182–196).

Tymoczko kirjutab, et nimed ei ole surmaunes/seisakus saared (*islands of repose*) (Tymoczko 1999: 223). Saarte kujundiga soovitakse väljendada, et nimi seisab sellisena nagu ta on, muutumatu ja rahu, ning sellega ei peaks üldse tõlkija oma pead vaevama. Seda arvamust peavad peale Tymoczko ka paljud teised autorid naiivseks ja valeks mõtteviisiks (Albin 2003, Fernandes 2006: 44–57, Vermes 2003: 89–108 jt). Kuigi üldine reegel ütleb meile, et pärisnimesid ei peaks ega tohikski tõlkida, siis tegelikkuses koheldakse nimesid väga erinevatel meetoditel: neid asendatakse, transkribeeritakse, jäetakse üldse välja jne (Albin 2003, Nord 2003: 182). Lisaks võib täheldada, et üks ja sama autor võib nimede tõlkimisel kasutada ühe teose piires mitmeid eri meetodeid. Fernandes kirjutab, et paljud uurijad hõlmavad nimede tõlkimise küsimused kultuurispetsiifiliste viidetega seotud diskursuse alla. Siin muutuvad kõik nimed kultuurispetsiifilisteks ühikuteks ja seega tuleks neid ka tõlkida sama lähenemisega kui teisi kultuurilisi elemente (Fernandes 2006: 44). Pärisnimede tõlkimine on tõlkijatele üks kõige keerulisemaid ülesandeid, seda eriti lastekirjanduses, kus nimed kannavad olulist infot tegelaste kohta (Jaleniauskiene & Cycelyte 2009: 31).

Enne sel teemal edasi arutlemist tuleb kõigepealt nimi kui mõiste defineerida, kuid ka siin selgub, et kõik pole päris nii lihtne ja sirgjooneline kui arvata võiks (Särkkä 2007). Pärisnimesid käsitlevat leksikoloogia haru nimetatakse onomastikaks. Pärisnimed (*proper name*) jagunevad kohanimedeks ehk toponüümideks ja isikunimedeks (*personal name*) ehk antroponüümideks (EKIa, Onomastika NET). On palju eri tüüpe antroponüüme, k a patronüümid, tekonüümid, hüüdnimed. Peale antroponüümide ja toponüümide hõlmavad pärisnimed veel ka näiteks brändide, toodete, asutuste-ettevõtete-hoonete, taimede, veekogude, objektide, sodiaagimärkide jpt nimesid. Lasteraamatutes on tavaline mitteelavate tegelaste nagu nukkude, mänguasjade, looduse, inimeste moodi käituvate loomade, objektide antropomorfiseerimine (Bertills 2004: 58). Seega võib eeldada, et lastekirjanduses võib kohata palju sellised nimesid, mis ei liigitu vaid kohanimede või isikunimede alla. Kirjanduses hõlmavad antroponüümid ka personifitseeritud loomi ja fantastilisi olendeid. Lisaks on vahel mõni koht nimetatud kellegi isikunime järgi ja mõne kohanime järgi pannakse lastele ja loomadele nimesid, seega ei saa alati isegi öelda konkreetselt, kas mõne nime puhul on tegu kindlalt kohanime või isikunimega (Fernandes 2006: 45).

Kuigi teame, et pärisnimed jaotatakse antroponüümideks ja toponüümideks, on see vaid osa probleemist, sest seejärel tuleb defineerida kõik elemendid, mis nendesse kategooriatesse mahuvad. Kui vaadata erinevaid definitsioone, võivad allikad pakkuda palju erineva konkreetsuse tasemega selgitusi. Üldiselt ollakse nõus, et nimed algavad suure tähega, neil puuduvad nii mitmuse vorm kui artiklid ja nad viitavad ainult ühele unikaalsele indiviidile/kohale (Aguilera 2008). Pärisnimed on kasutusel üksikute nähtuste ja objektide nimedena, ülesandeks identifitseerida ja individualiseerida, viitavad unikaalsele referendile (John, Tartu). Üldnimed (*common noun*) tähistavad teatud kindlaid hulki ja hõlmavad mitmeid samaliigilisi asju-olendeid-asutusi, viitavad isendite klassile, seotud omadustega, on kirjanduslikud (Fernandes 2006: 45, Särkkä 2007). Mõnikord on aga piir pärisnime ja üldnime vahel hajus (Fernandes 2006: 45-46). Pärisnimest võib saada üldnimi või üldnimest pärisnimi. See juhtub näiteks C.S.Lewise „Narnia kroonikates“, kus loomade tegelaskujud jutus on nimetatud vastavalt elavate lojute kategooriale, keda nad esindavad, nagu lõvi nimega Lõvi (The Beaver, The He-Owl, The Bulldog) või siis Avoxid „Näjamängude“ triloogias – keeletuteks orjadeks muudetud inimesed, kelle seast iga üksiku indiviidi nimeks on Avox, aga Avoxiteks nimetatakse neid ka orjadest grupina rääkides. Kui nime saab kasutada nii isikunimena kui üldnimena, siis ei saa enam väita, et nimi ei saa olla mitmuse vormis. (Magistritöös viidataksegi sellisele kahest nimetüübist „kokku sulanud“ nimetüübile kui sulandnimedele). Nagu näha, tõstatab püüd nimesid rangelt kategoriseerida küsitavusi ja probleeme ning üldnime ja pärisnime vaheline piir võib olla hägune. Nimi on kokkuvõttes Fernandese jaoks seega sõna(d), millega identifitseeritakse referent ehk siis sõna(d), mille peamiseks funktsiooniks on identifitseerida inimene, koht, loom, asi (Fernandes 2006: 45, Nord 2003: 183).

Pärisnimede tõlkimist on mõnikord vaadeldud kui lihtsat ja sirgjoonelist automaatset protsessi kanda nime ühest keelest teise üle, põhjuseks arvamus, et nimed on kõigest sildid, mida kasutatakse vaid mingi inimese või looma identifitseerimiseks. Kuigi mõned nimed tõepoolest just sellised ongi, siis ei saa seda nende kõigi kohta üldistada – tegelikult kannab suurem osa nimesid siiski mingit tähendust. Ilukirjanduses on nimed kasutusel selleks, et lugejale mingi sõnum edasi anda. Seega saab väita, et nimede tõlkimise teema pole triviaalne, vaid vastupidi, probleem, mis nõuab üsna delikaatset otsustamisprotsessi, kus tõlkijal tuleb ettevaatlikult ja hoolikalt võtta arvesse kõiki nime tähendusi ja seda ümbritsevat kultuurilist konteksti, enne kui saab teha otsuse, mida nimega sihtkeeles teha (Albin 2003, Epstein 2009: 191–209, Vermes 2003: 89–108).

Isikunimed

Kuigi nimi võib olla monoreferentsiaalne, siis ei pruugi ta olla monofunktsionaalne. Tavaline isikunimi on märk, mille kasutus ei ole dikteeritud mingi kirjeldava tähendusega, mis sel sõnal ehk märgil olla võib. Tegelikkuses võivad pärisnimed küll olla mitte kirjeldavad, kuid sellegipoolest pole nad vabad informatsioonist (Fernandes 2006: 45). Kui kultuuriga kursis olla, siis võib isikunimi anda rohkem infot, kui esmapilgul tundub. Näiteks saab öelda, kas tegu on mehe või naise nimega, samuti võib olla võimalik ära arvata nimekandja vanus või lausa ajastu, mil tegelane elab või siis geograafiline päritolu. Mõnes kultuuris kirjutatakse perekonnanimi enne eesnime või on oluline taustateadmine, et nimi on antud ajalooliselt ameti või elukoha järgi. Nimest võib ilma lisainfota välja lugeda ka selle, kas tegu on loomaga (on teatud tüüpilised loomanimed nagu Muri või Miisu) või kohaga. Sellised viited võivad küll reaalsuses eksitada, kuid ilukirjanduses on nimedel tavaliselt kindel põhjus või eesmärk. Ühe nime tõlkimiseks on vaja tihti läbi mõelda kogu terviksüsteem, kohaliku keeleruumi analoogide kasutamine vastena on alati pisut eksitav (Lange 2008: 55). Igal juhul on väga olulised tõlkija taustateadmised tõlgitavast kultuurist (Fernandes 2006: 44–57, Nord 2003: 182–196). Kuna nimi identifitseerib ja nimest peab ära tundma, kellest või millest kirjutatakse, tähendab see, et nimekuju juures peab arvesse võtma kohalikku traditsiooni. Piiblis on John küll Johannes, kuid juturaamatus peaks jääma tegelane John Johniks (Lange 2008: 52).

Näide: *Björn* tähendab rootsi, norra keeles karu ja on populaarne poisinimi. Kui reaalsuses ei tähenda, et sellenimeline poiss kindlasti sama tugev või aukartustäratav kui karu on, siis kirjanduslikul Björnil on märksa suuremad šansid iseloomult karuga sarnaneda. Selliseid tähendusega nimesid leidub muidugi palju, näiteks soome Toivo või inglise Hope (e k lootus). Veel on mõnedes kultuurides naise- või mehenimed vastupidiselt meie traditsioonidele, näiteks Kai, mis võib olla mujal mehenimi, kuid mille kohta Eesti laps esmalt arvaks, et tegu on tüdrukuga.

Seega saab ka pealtnäha kõige tavalisema kõlaga konventsionaalsed isikunimed ja selle diminutiivid siiski „tõlkida“.

Näide: Astrid Lindgreni „Madickeni“ raamatute seerias on peategelane Madicken väike Rootsi tüdruk Esimese maailmasõja ajal. Autor sai nimeidee lapsepõlvesõbra hüüdnimest, kelle pärisnimi oli Anne-Marie. Kui Lindgren kirjandusliku nime Madicken lõi, tegi ta sellest hellitusvormi nimest Margareta. Madicken on teatud aja ja koha tegelane, mis räägiks rootsikeelse originaalvormi säilitamise kasuks. Samas aga jäaks tõlke lugejale arusaamatuks, et tegu on unikaalse väljamõeldud hüüdnimega, mis vormib ka karakteri kuvandit. Ja nii ongi suurem osa tõlkijatest otsustanud nime modifitseerida. Tegu on omamoodi otsustusprotsessiga, sest sellise nime

puhul ei ole sel mingit sõna-sõnalist tähendust. Muudetud Madickeni nimi ei tohiks olla traditsiooniline hüüdnimi, kuid peaks samas järgima hüüdnimede tavaid, lisaks peaks see olema arusaadavalt seotud Margareti nimega (Wattenberg 2011). Mõned näited, mida tõlkijad nimega ette võtsid:

Eesti: Madlike /Holland: Madieke/Saksamaa: Madita/Norra: Marikken/Inglismaa: Mardie.

Vahel tingib nime muutmise hoopis mõni praktilisem põhjus, näiteks Astrid Lindgreni „Pipi Pikksukk“ peategelasest sai Prantsusmaal Pipi asemel Fifi, kuna originaalnimi oleks prantsuse keeles kõlanud halvamaiguliselt (Wattenberg 2011). Pipi nime puhul saab rääkida ka suupärasuse küsimusest, sest lasteraamatuid loetakse ka palju ette. Võrdluseks erinevaid Pipi täisnime variante, mis ilma tõlketa ilmselt poleks sama humoorikalt kõlanud:

eesti keeles: Pipilota Viktuaalia Rullkardiine Piparmünta Eefraimitütar Pikksukk

rootsi keeles: Pippilotta Viktualia Rullgardina Krusmynta Efraimdotter Långstrump

inglise keeles: Pippilotta Delicatessa Windowshade Mackrelmint Ephraim's Daughter Longstocking (Vikipeedia, Wattenberg 2011).

Leidub lugematul hulgal raamatuid ja veebisaitide, mis kirjutavad nimede ajaloolisest päritolust, derivaatidest, tähendustest eri keeltes. Selliste materjalide populaarsus näitab, et inimestel on huvi ja respekt nime võimu vastu ja nad usuvad, et nimes peitub midagi enamat. Usutakse koguni, et lapsele antav nimi võib teda kaitsta või mõjutab seda, milline inimene ta on või milliseks kujuneb tema elu. See, kuidas vanemad nime valivad näitab midagi ka nende endi kohta. Erinevad ei ole siin ka autorid, kes oma fiktiivsetele lastele ehk loo tegelastele nimesid annavad (Epstein 2009: 93). Selliseid materjale uurides ei tundu ka väga tavalised nimed enam päris tähenduseta olevat ja konventsionaalsed nimed ei pruugigi olla seetõttu „laadimata“. Suurel osal sellistel nimedel, millel pealtnäha mingit tähendust pole, on siiski ajalooline taust ja tähendus. Paljud nimed ja nende derivaadid on pärit Piiblist või mütoloogiast. Küsitav on, kui palju lapsi teab, et näiteks nimi Grete on tuletatud Margaretist, mis omakorda kreeka keeles tähendab pärlit või et nimi Karl tähendab meest ja selle nime ingliskeelne variant oleks Charles. Samuti pole ilmselt lihtne otsustada, kas sellised ajaloolised tähendused on ka loo seisukohast kuidagi olulised või mitte. Alati ei saa ka eeldada ega teada, kas autor ise sellisest nime taustatähendusest teadlik oli.

Leidub nimesid, mille puhul on selgem, millele viidatakse; kui kedagi näiteks Barbieks, Tarzaniks, Casanovaks või Elviseks nimetatakse. Siinkohal on selliste nimetamistega muudetud need nimed üldnimelisteks, kuid neid saab kirjutada nii suure kui väikese algustähega. Näiteid leidub ilmsetest markantsemateni: kui raamatus tuleks ette tegelastepaar Brooke ja Ridge, siis kerkiks mõnel lugejal küllap üsna isesugused mõtted vaimusilma ette (Bertills 2004: 30). Olgu siis nimi tavaline, kirjeldav või absurdne, selle taga võib ühtviisi olla autoripoolne motiveeritus ja kavatsus (Nord 2003: 182–196).

Mõnedes kultuurides on kombeks, et ilukirjanduslikud pärisnimed viitavad, millisesse kultuuri tegelane kuulub. Kui saksakeelses kirjanduses (originaaltekst saksa keeles) esineb naisenimi Josephine loos, mille tegevus toimub Saksamaal, eeldatakse automaatselt, et tegu on prantslannaga, vastupidiselt Hispaania kirjandusele, kus pärisnimed üldiselt adapteeritakse hispaania keele morfoloogiale vastavaks. Seega tegelane nimega don Federico Hispaania keskkonnas võib olla nii hispaanalane, kuid ka sakslane või prantslane. Kui soovitakse seal lugejale teada anda, mis rahvusest tegelane tegelikult on, tuleb see konkreetselt tekstis välja tuua (Nord 2003: 182). Loomulikult leidub ka selliseid nimesid, mis eksisteerivad nii sihtkui lähtekultuuris, kuid see tekitab teisi probleeme, sest karakter vahetab siis oma rahvust ainuüksi teistsuguse häälduse tõttu. Kui on näiteks kaks peategelast, kellest ühe nimi on selgelt eksootiline, aga teine sobiks ka koduselt kasutamiseks, võib jääda lugejale mulje, et nad ongi eri kultuuridest pärit tegelased. Siinkohal võiks kõne alla tulla kaaluda ühe tegelase nime muutmist kas eksootilisemaks või teise kodusemaks (Nord 2003: 182–196).

Klassikalised nimed

Need nimed on pärit mütoloogiast, Piiblist või tegu on ajalooliste isikutega. Nende tõlkimise või mittetõlkimise tava on tavaliselt juba konventsionaliseeritud. *William the Conqueror*’ist saab William Vallutaja, Zeus jääb Zeusiks. Võib ainult tekkida ainult küsimus, kas lapsed ka teavad, kellega on tegu. Ilukirjanduses tavaliselt päriselu inimestele otse ei viidata, küll aga kaudselt, kirjanduslikud karakterid võivad olla päriselu inimeste allegooriaks (Bertills 2004: 46, Nord 2003: 182–196).

Näide. Kui öeldakse, et keegi on Juudas, siis viidatakse sellega, et see keegi on reetja. Samas pole nime kirjapildis midagi, mis sellest tähendusest teada annaks, nimega kaasnev tähenduse mõistmine nõuab taustateadmisi. Nii juhtub tavaliselt ajalooliste nimedega, mis aja jooksul sümbolilise tähenduse omandavad (Bertills 2004: 24).

Klassikalised kohanimed

Klassikaliste geograafiliste ja samamoodi mütoloogiliste (koha)nimede tõlkimise tavad on tavaliselt konventsionaliseerunud ja palju probleeme ei tekita. Eksisteerib ju rahvusvahelisi kohti ja karaktereid ning neid adapteeritakse sihtkultuuri ja sihtkeelde traditsiooniliselt samamoodi kui lähtekultuuris (Oxford, Big Ben) (Fernandes 2006: 44–57). Mingite nimede teatud tõlkimise mooduse pikaajaline ja järjepidev traditsioon muudab asjalood tõlkijatele muidugi lihtsamaks. Selliste nimede tõlkimine ei tekita probleeme, kuna nende tavapärase tõlkimise traditsioon on juba sisse juurdunud (Albin 2003, Nord 2003: 182–196).

Geograafilistel nimedel on tihti olemas kindlad vasted teistes keeltes. Need on eksonüümid, mis võivad olla erinevad häälduse, kirjaviisi või morfoloogia poolest. Tänavaid, hooneid ja väljakuid tavaliselt ei tõlgita (Lange 2008: 54).

Eksonüümid ehk väliskeelsed nimed on traditsioonilised (ebareeglipärased) väliskohanimed, mingis keeles kasutatav nimi objekti kohta väljaspool maa-ala, kus seda keelt tunnustatakse ametikeelena; eestikeelsed eksonüümid on nt *Berliin* (Berlin), *Viin* (Wien), *Riia* (Rīga), ingliskeelsed eksonüümid *Brittany* (Bretagne), *Leghorn* (Livorno), saksakeelsed eksonüümid *Stettin* (Szczecin), *Prag* (Praha); vastandmõiste endonüüm ehk sisekeelne nimi on kohalik nimi, vastaval keelealal kohapeal kasutatav nimi (EKIa).

Fantastiliste tegelaste nimed ja fantastilised kohanimed

Mõnes mõttes on kõik kirjanduslikud tegelased fantastilised tegelased, kuid saab omakorda vahet teha konventsionaalsetel (fiktiivsetel) nimedel ja väljamõeldud nimedel (Bertills 2004: 10). Tavaliselt on just selliste nimedega seoses kõige rohkem sõnamänge. Sõnamängud on seotud huumori, iroonia, allusioonide ja naljadega, sõnamäng võib olla nii foneetiline kui sisuline (samas: 66). Mida ebatavalisem on karakter, seda tähenduslikum kipub olema tema nimi (samas: 49). Mõnikord on tähendused üsna selged ja läbipaistvad, teinekord tundub tähenduse otsimine minevat nii kaugemale, et tekib küsimus kas seda otsija mitte ise juba ei konstrueeri või välja mõtle.

Näide: Hatifnatid Tove Jannsoni „Muumioru lugudes“ on melanhoolsed kummituslikud olendid, kes reisivad meresid mööda ja tunnevad huvi ilma vastu. Hatifnatte võib pidada Muumipapa seiklusjanu väljendusteks ja *hat* (müts) on ju üks muumipapa oluline rekvisiit (Bertills 2004: 106–107). Muumipapa on ka see, kes nende müsteeriumi lahendab: nimelt otsivad hatifnatid taga elu sügavamat mõtet.

Joonis 1. Hatifnatid Muumipapa mütsiga.

Tõlkimise kasuks või vastu otsustamisel võib määravaks osutuda, kus tegevus aset leiab, kas on mainitud konkreetset riiki, linna, piirkonda või tegemist on omaette fantastilise maailmaga, mis võiks olla ükskõik kus. Kui tegu on reaalse kohaga, on vaja otsustada, kas muuta tegelaste rahvust ja elukohta või ei. Hagfors märgib, et kui autor on meelega oma loo teatud kultuuri ja kohta seadnud, on sel loo seisukohast tavaliselt mingi tähtsus või seab see vähemalt loole mingid raamid. Mida rohkem tõlkes neid raame muuta, seda suurem on oht häguseks lõppversiooniks ja seda keerukam on lugejal looga samastuda (Hagfors 2003: 115–127). Kui hakata nimede puhul kultuurilist asendamist kasutama, võib tekkida lõpuks raskusi arusaamisel, millal oleks õige aeg lõpetada (Nord 2003: 182–196).

Fernandes viitab Theo Hermansi (1988) ideele jaotada nimed tähendusega ja tähenduseta nimedeks (*conventional and loaded names*) (Fernandes 2006: 49). Tähenduseta nimede alla käivad tõlkimise koha pealt nõ motiveerimata, ebaolulised nimed, mille sisus, häälduses või muus ei sisaldu vihjeid, tähendusi ega muud olulist, mis loo jutustamiseks olulised mõistetavaks oleks teha. Teine võimalus on, et need nimed on aja jooksul omandanud rahvusvaheliselt mõistetava tähenduse, mille lahti seletamine pole vajalik. Tähendust kandvad nimed ja hüüdnimed on kõik teised nimed, milles ühel või teisel moel peitub mingi info, mis on tõlkimise seisukohast motiveeritud ja oluline. Alati pole aga nii lihtne otsustada, millise nime taga peitub tähendus ja kus mitte. Ei ole võimalik teada, mida autor täpselt mõtles või ei mõelnud, kui ta karakterile nime valis või selle ise lõi (Bertills 2004: 70). Fernandes (2006: 44–57) ise jagab nimed tähenduse poolest kolme kategooriasse: semantiline (tähendus), semiootiline (märgid) ja häälikusümboolika.

Semantiline nimi: traditsiooniliselt allegooria, karakteri iseloom on tema nimes kokku võetud. Nimes võib peituda võti, mis tegelasega loo jooksul juhtuda võib, kuhu ta loos välja jõuab. Veel kasutatakse koomilise efekti loomisel.

Näide: E. Colferi raamatu „Artemis Fowl“ peategelase Artemise perekonnanimi *Fowl* hääldub samamoodi nagu ingliskeelne sõna *foul* (hääldus: *faul*), mis tähendab inglise keeles moraalselt allakäinud või reeturlik. Siinkohal annab nimi lugejale vihje Fowli perekonna olemuse, eriti aga peategelase Artemise kohta – antikangelase ja kavala kuriteo taga oleva poisi kohta (Fernandes 2006: 48). (Eesti tõlkes (Bibi Raidilt) on joonealuse märkusena ära seletatud, et *fowl* tähendab inglise keeles kodulindu, mitte aga häälduse *foul-fowl* sõnamängu).

Näide: J.K. Rowlingi raamatus „Harry Potter ja Azkabani vang“ on tegelase Buckbeak (*beak* – in k nokk) nimi tuletatud analoogia järgi sõnast *bucktoothed* (väljaulatuvad esihambad), mis on karakteri silmapaistvaks omaduseks. Tõlkijale on raskeks ülesandeks ka tõlkes selline koomiline efekt ja tähendus säilitada (Fernandes 2006: 46). (Eestikeelne lahendus K. Kaeralt on Helliknökk).

Semiootiline nimi: semiootilisest vaatepunktist käituvad nimed paljudes kultuurides märkidena, genereerides vanemaid või uuemaid ajaloolisi assotsiatsioone, viidates soole, klassile, rahvusele, religioossele identiteedile, intertekstuaalsusele, mütoloogiale. Nimede semiootiline tähtsus on seotud kultuuriga. Selles osas võib mõnesid pärisnimesid vaadelda kultuurispetsiifiliste elementidena, sest nendega seotud ajaloolised ja kultuurilised assotsiatsioonid muudavad nad tähistajateks, millega tõlkijad peavad ümber käima nii, et nad tõlgitud teksti infoga üle ei koormaks. Näiteks „Alice Imedemaal“ Brasiilia tõlkes on järjepidevalt kõik kultuurilised markerid, sealhulgas ka pärisnimed, mugandatud sihtkultuurile vastavaks (Fernandes 2006: 44–57).

Häälikusümboolikaga nimed: kuuldeliste aistingute edasiandmine on onomatopoeetiliste ehk helijäljenduslike sõnade hooleks. Onomatopoeetilised sõnad loovad kõlavärve ja rütmi, põhinevad helimatkingul või loodushäälte jäljendamisel. Nt *mää, kluu-kluu, klirdi, nurruma*. Võivad moodustuda terved onomatopoeetilised sõnaread, mis iseloomustavad helide vähimaidki varjundeid: *sihiseb – sahiseb – sohiseb – suhiseb – sähiseb, sulin – vulin – pulin – mulin – kulin – lulin*. Deskriptiiv- ja onomatopoeetilistes sõnades paistab paremini kui kusagil mujal välja häälikusümboolika – motiveeritud seos sõna häälikulise kuju ja tähenduse vahel. Tähendus oleneb sõna moodustavate häälikute iseloomust. Sõnasisene konsonantühend annab edasi heli järskust, momentaansust või katkelisust, üksikkonsonant

heli pidevust, monotoonsust, ühetaolist korduvust (Krusten, Kumberg jt 2006: 138–139, EKlb).

Näide: kassi nimi Madame Norris Harry Potteri lugudes peaks viitama kõlaefektilt (rr) kassi nurrumisele (Fernandes 2006: 47).

Näide: Loomakese Sniffi nimi “Muumioru lugudes” tuleneb verbist *sniffa*, mis rootsi keeles tähendab nuuskima, haistma. Oluliseks muutub ninaga tõmbamise heli, ka tegelase nina on silmapaistev (Bertills 2004: 110).

Joonis 2. Sniff.

Veel võib nimedest otsida märke eufooniast ja kakofooniast ehk kolekõlast, mis on sõnaga seonduvad positiivsed või negatiivsed tunded. Näiteks häälikuühend *gl* – *glitter*, *glee*, *gloat* – seondub valgusega. *Sl* seondub jällegi millegi negatiivse ja ligasega (*slime*) (Fernandes 2006: 48).

Nimede tähenduslikkust lastele suunatud tekstides on Eestis uurinud Mari Niitra, seda mitte küll tõlgetes, vaid eestikeelsestes originaalteostes ning keskendudes eelkõige loomanimede analüüsile. Tema uuringutest on selgunud, et kirjanikud on kas teadlikult või alateadlikult järginud tegelaste nimevalikul lapse kognitiivset arengut. Lastekirjandustekstides on pärisnime puhul olulised nime konnotatsioonid, kirjeldusvõime ja etümoloogiline taust. Väikelastekirjanduses leidub hulganisti raamatuid, kus esinevad pärisnimena toimivad üldnimed – Karu, Hunt ja Rebane, sealjuures rõhutatakse erilist karakterite omadusi (Rebane on kaval ja Karu on tugev). Samuti on palju kombinatsioone üld- ja pärisnimest ehk algriimilisi nimesid nagu Jänku-Juta või Rebase-Rein või siis dogi Doora ja öökull Örru. Häälikute kokkukõla pole siin juhuslik, vaid seosed on tähenduslikud (Niitra 2005a 64–73, Niitra 2005b: 47–50). Omane on veel personifikatsioon, kuna lastele on omane animistlik

mõtlemine, kõige mitteilava hingestamine, leidubki lastelugudes palju rääkivaid loomi ja kõnelevaid mänguasju (Puhh, Sipsik, Londiste) või elusloodust (Krusten, Kumberg jt 2006: 19). Last köidavad nimede juures eelkõige foneetilised omadused, tähendusvarjud on täiskasvanutele. Fiktsionaalsete karakterite nimed on reeglina motiveeritud. Veel on Niitra leidnud, et lastekirjanduses on tähtsal kohal kirjeldavad nimed (täppidega koer Täpi või must kass Mustu), mis on levinud ka muinasjuttudes. Mida keerulisem nimi on tegelasele pandud, seda keerukam on raamatu ülesehitus ja seda kandvam roll tegelasel. Keerukamate nimede puhul võib kohata mütoloogilise taustaga nimesid. Mida rohkem tekst elutruudust taotleb, seda tavalisemad on nimed. Realistlikel tegelastel realistlikud nimed, fantastilistel karakteritel fantastilised ja laaditud nimed (Bertills 2004: 41). Kooliealine laps on omandanud juba üsna palju kultuurilisi teadmisi ja võimeline aduma vastavaid tähendusnüansse. Näitena toob Niitra välja „Lepatriinude jõulud“ tegelase Pedro, kes on väga temperamentne ja kirglik, samas vanadel pensionile jäänud voodilinel („Limpa ja mereröövlid“) on vanamoodsad nimed Juuli ja Rosalie (Niitra 2005a: 64–73).

Kokkuvõttes ollakse ühel meelel, et nimede kõige esmasemaks eesmärgiks on identifitseerida. Nimed ei pea midagi tähendama, et oma esmast funktsiooni täita, kuid sellegipoolest on kirjanduses siiski nimedel tähendus, nimi on mingile karakterile antud lähtuvalt karakteri iseloomu või välimusega seotud omadustest (musta kassi nimi on Blackie). Nimedel on konnotatsioonid ehk kaastähendused, lisaks grammatilised tähendused (sugu). Konnotatsioon võib olla täiesti iseseisev ja tulla hiljem kui nimeandmine ise. Võib eeldada, et kirjanduses on iga nime taga autori teadlik kavatsus. Veel on nimede funktsiooniks kirjanduses peale identifitseerimise veel iseloomustamine ja kirjeldamine ning ilukirjanduslikku vormi seadmine. Viimase roll seisneb lugeja toomises nn teise maailma, mis on väljamõeldud ja ilukirjanduslik, fiktiivne. Veel on nimedel üks oluline funktsioon – nad paljastavad „kultuurilise teise“ olemasolu, annavad lugejale teada ja tunda, et tekst pärineb teisest kultuurist (Fornalczyk 2007: 93–101).

1.5. Eelnev tõlkearutelu Eesti kontekstis

Väidetavalt mõistavad lapsed paremini fantastilist kui ratsionaalseid selgitusi. Just fantaasiakirjanduse vallast leiab palju teoseid kus täiskasvanute ja lastekirjanduse piir on üks hägusemaid, siia alla võib lugeda kuuluvaks näiteks Carrolli, Tolkieni, Rowlingu, Pratchetti teosed. „Alice Imedemaal“ peetakse esimeseks tänapäevaseks fantaasiaraamatuks (Krusten, Kumberg jt 2006: 47, samas: 125). Kui otsida teemat puudutavat tõlkearutelu Eesti tõlkemaastiku piirides, siis jäävadki silma eelkõige ulmekirjanduse kategooriasse kuuluvad teosed – eriti Tolkieni raamatud ja Harry Potteri saaga. Ulmekirjanduses eriti peitub nimedes allegooria. Allegooriate ära tõlkimine annab lugejale võimaluse olla asjasse pühendatud, nõ *insider* (Aguilera 2008).

Rahvusvahelise fenomeni Harry Potteri lugude nimedest on palju kirjutatud ja arutletud ka mujal maailmas. Pea kõik nimed on koomilised sõnamängud inglise keele baasil, mille tõlkimine on keerukas ülesanne. Eri maades on tõlkijad nimede osas üsna isesuguseid otsuseid teinud. Näiteks Prantsusmaal ei tahetudki algselt teost tõlkima hakatagi, kuna see olevat „liiga inglaslik“ ja kõik nimed oleks tulnud tõlkida, et neis peituv iseloom välja tuua; seda peeti raskeks ülesandeks, Hispaania tõlke puhul jagati töö mitme tõlkija vahel, kes otsustasid nimed muutmata jätta, Brasiilias jällegi muudeti kõik kultuurilised markerid ära (Jim McGuffinist sai näiteks Jorge Mendes jne) (Aguilera 2008, Fernandes 2006: 55). Potteri-lugude tõlkimise juures võibki nende „britilikkuse“ edastamist üheks keerukamaks ülesandeks pidada, sest oligi raamat ju siiski algupäraselt mõeldud Briti lastele (Jaleniauskiene & Cycelyte 2009: 35, Lathey 2005). Nimed peidavad endis palju vihjeid ja mitmetähenduslikkust, mida väiksem laps esmapilgul võib olla tähele ei panegi, küll aga saab kogenum lugeja osa vaimukast allegooriast. Ilma neid nüansse ja seoseid tunnetamata on võimatu raamatuid täielikult ja täiuslikult lõpuni mõista (Laansoo 2009: 5, Lathey 2005).

Ka Krista Kaer on ajakirjanduses selgitanud nii nimede kui üldnimede tõlkimisel tehtud otsuseid ja probleeme. Ta märgib, et tõlkimine nõuab peale keeleoskuse väga avarat kultuuritausta ja suurt süvenemist, mida üldsus tavaliselt hinnata ei oska, ning et Potterit loevad ka inimesed, kes muidu ilukirjandusest väga ei huvitu (Kaer 2005). Ta kirjutab:

Potteri tõlkimist teiste raamatute tõlkimisest eristab siiski see, et aeg-ajalt tuleb välja mõelda sõnu, mida eesti keeles olemas ei ole. Lisaks tuleb otsustada, kuidas käituda nimedega – mida tõlkida, mida mitte. Oleme seni tõlkinud võlumaailma kohanimed ja jätanud tõlkimata mugude maailma nimed. Isikunimed on jäänud selliseks, nagu need olid originaalis, sest arvan, et nimi kuulub tegelase juurde ja kedagi ei saa vägisi eestlaseks teha. Midagi läheb teel kaduma. Pole midagi parata, Albus Dumbledore tundub olevat hoopis teistsugune inimene kui Valge Mesimumm, mida tema nimi tõlkes tähendaks. Ja Pottsepa Harri võib ju olla maalähedasem ja kodusem, aga paraku ei ela ta oma mugusugulaste juures mitte Tallinna, vaid Londoni äärelinnas. Ilmselge ja olulise tähendusega nimede puhul nagu Draco Malfoy oleme asja selgitanud joonealuse märkusega, mõnel puhul on seegi tegemata jäänud. Tean näiteks, et esimeses raamatus “Harry Potter ja tarkade kivi” on mitmes teises keeles tõlgitud ära Erisedi peegel. Erised on tagurpidi keeratud Desire – iha, soov inglise keeles. Selle tõlkimine oleks võtnud sõnalt selle keldiliku kõla ning peegli otstarve selgus tekstist nagunii. Näiteks soomekeelsetes raamatutes on tõlgitud kõigi Sigatüüka majade nimetused – et need olid aga kunagiste suurte võlurite nimed, siis jätsime need nii nagu nad olid. Mis puutub sõnade väljamõtlemisse, siis seal tuleb kõigepealt kindlaks teha, millest nende elukate, loitsude ja muude asjanduste nimed originaalis koosnevad või on tuletatud ja seejärel on vaja proovida samasugust tuletamistööd eesti keele põhjal. Tulemusi võib olla mitu ja lõpliku otsuse teeb vaist (Kaer 2005).

E-kirjas H. Laansoole lisab K. Kaer:

/___/ ...raamatu kontekstis lihtsalt hakkasid mõned sõnad kõlama ja mõned ei hakanud (Laansoo 2009: 47–48).

/___/ Kindlasti olemas mõningaid tõlkimatuid nimetusi ja sõnamänge. Eriti siis, kui sõna-või nimemängul on tähenduslikku kaalu. Siis tuleb sellest kuidagi mööda pääseda ja kui muud ei aita, siis kas või joone all asi ära seletada. Seda pidin ma tegema hoopis „Kunagises ja tulevas kuningas“, kus Arthuri lapsea hüüdnimi Wart tähendab ka nässi, plõnni, aga on samas lühend Arthurist. Potteri puhul tuli lihtsalt kõik ära tõlkida, välja arvatud isikunimed (Laansoo 2009: 47–48).

Kaer on üldiselt eelistanud võõrapärastavat strateegiat, meetodeid on kasutanud mitmeid ja neid ka kombineerinud. Helen Laansoo kirjutab „Harry Potteri“ nimetusi käsitlevas bakalaureusetöös, et vaatamata paljudele teooriatele ei võta tõlkijad niikuinii õpikut ette ega hakka sealt tõlkides näpuga järke ajama. Lõpuks tõlgitakse ikka nii nagu peetakse paremaks ja nagu ütleb sisetunne (Laansoo 2009: 12). Ka Krista Kaer ise tunnistab, et võimalikke lahendusi on mitu ja lõpliku otsuse teeb siiski vaist (Kaer 2005, Lange 2008: 52–53).

Üks võimalus on jätta nimede tõlkimise otsustamine autori hooleks. Tagantjäreli tarkusena on teada, et J.R.R. Tolkien oli ise kategooriliselt oma teoste nimede tõlkimise vastu (Lange 2008: 53). Nagu Potteri raamatute puhulgi, nii liigitatakse ka Tolkieni teosed tihtipeale lastekirjanduse alla, kuigi tegelikkuses loevad seda samamoodi suure huviga ka täiskasvanud.

See tähendab, et kättesaadavad arutelud on kirjutatud täiskasvanute pilgu ja maitse läbi. Arvamusi selles osas, kas nimed neis raamatutes peaksid olema tõlgitud või ei, võib erinevatest ulmefoorumitest välja lugeda mitmeid. Üldmulje on, et ei olda tõlgitud nimedega rahul, kuigi vahel jääb mõistmatuks, kas ei olda rahul konkreetse valikuga, kuidas nimi tõlgiti või ei meeldi tõlkimine kui selline. Lisaks jagunevad arvamused kohanimedega suhtes – mõned, kellele eestindatud isikunimed meeldivad, on siiski vastu kohanimedega tõlkimisele (fantaasia.planet.ee). Sõna Tolkieni tõlkimise teemal on võetud ka väljaspool foorume. Kivisildnik on kirjutanud:

“Sõrmuse vennaskonna” tõlge on aga iseasi, standardkeelsed nimed ja kohad on tõlgitud mingiks rahvusromantiliseks jaburuseks. Keskendumist segavad Paunasted, Juss Mänglad, Tobajussid, Ahjotagused ja muud taolised. Mulje on selline nagu uitaksid «Sõjas ja rahu» Meleleivad ja Kõrvutud Peetrid karistamatult ringi. Eestikeelne marurahvuslik tõlge muudab kasutamiskõlbmatuks Tolkieni sõnaraamatud ja muu erialase kirjanduse“ (Kivisildnik 1997).

Ene Aru, “Sõrmuste vennaskond” tõlkija, kirjutab oma valikuid põhjendades:

Lugeja, kes enne selle raamatu kättevõtmist teinud tutvust tema eelkäija “Kääbikuga”, tunneb kahtlemata imestust ja võib-olla ka pahameelt, kui leiab vana hea Bilbo Bagginsi asemel äkki eest Bilbo Paunaste, auväärsete Tookide asemel Tukid, Rivendelli asemel Kaljulõhe ning mäekollide asemel orkid. /.../ Nende muutmine on muidugi üks ebameeldiv ja ohtlik tegevus, sest see ei pruugi sugugi kõigile meeldida (Aru 1996: 11).

Vaatamata sellele, et tõlkija nimede muutmise seotud probleeme teadvustab, põhjendab ta oma otsuseid Tolkieni enda valikutega: Tolkien ise mugandas kääbikuile arusaadavad tavakeelsed nimed. Sama kehtib koha- ja isikunimedega kohta. Tolkien ise põhjendas seda teguviisi sooviga teha kindel vahe sisse kääbikuile nii „koduse läänekeele“ ja kõikide „võõraste kõnepruukide“ vahel. Läänekeel on kääbikuile sama loomulik, kui Tolkienile inglise keel ja Eesti lugejale seega eesti keel. Tavakeelsed nimed, millele otsene tõlkevaste puudus, mugandas Tolkien inglastele häälduspäraseks, sama loogikat järgiti ka eesti keeles (näiteks: Lhun-> Lune-> Luun) (Aru 1996: 11–12).

1.6. Kodustav versus võõrapärastav ehk tõlkida või mitte

Erinevate tõlkijate ja teoreetikute eelistused jagunevad laias plaanis kahte: need, kes tahavad teksti lapsele lähemale tuua ehk kodustava tõlke pooldajad ja need, kes tahavad tuua lapse

tekstini ehk pooldavad võõrapärastava tõlkimise strateegiat. Mõned on oma arvamusi kaitstes kategoorilised, teised möönavad, et ka erandid on teatud tingimustel lubatud. Kuigi paljud probleemid, millega tõlkijad peavad tegelema, ei ole väga erinevad lastele ja täiskasvanutele suunatud tekstide tõlkimisel, on siiski erinev erinevate strateegiate kasutamise rohkus (O'Connell 2003: 222–232). Epsteini väitel on see, kui eksootiline raamat tunduma peaks, küsimus, millele tõlkijad palju mõtlevad (Epstein 2009: 197).

1.6.1. Kodustamine

Puhtas allegoorias, muinasjuttudes ja lastekirjanduses, kus nimi identifitseerib ka tegelase omadusi, soovivad paljud tõlkimise õpikud nimed ära tõlkida (Lange 2008: 52). O'Connelli tähelepanekud ütlevad, et lastetekstide tõlkijad adapteeruvad otsustades erinevate lingvistiliste, poliitiliste, religioossete, rahvuslike ja teiste küsimuste üle tihtipeale sihtkultuurides olevate normidega (O'Connell 2003: 222–232). Tõlgete kaudu tuuakse lastele lähemale võõrad maad, kultuurid, rahvad ja nende kombed, kuid samas ei tohiks võõras jääda liiga võõraks, sest võib oletada, et laste vastuvõtuvõime on tagasihoidlikum ja mitte nii treenitud kui täiskasvanute oma. Seega tuleks lastele tõlkides rohkem mugandada ja lahti seletada kui tavaliselt (Tarrend 2003: 34). Lastekirjanduses võib infoga ülekoormamine põhjustada selle, et laps jääb tekstist liiga kaugele, ning jääb sellega kaasnevalt ilma teksti allhoovustes peituvast sõnumist. See ongi põhjuseks, miks paljud tõlkijad otsustavad pigem esitada loo lugeja sihtkultuuris asetleidvana, mitte aga võõras ja eksootilises maailmas, mida lähtekultuur representeerib, võimaldades sellega noorel lugejal end raamatu sõnumiga samastada (Fernandes 2006: 47). Unustada ei tohiks sedagi, et nii lastekirjanduse loomine kui ka tõlkimine sõltuvad ühiskonnas valitsevatest pedagoogilistest hoiakutest (Lathey 2005, Tarrend 2005: 51–58). Puurtinen paneb tõlkijatele südamele, et liigne võõrnimede kasutus, ebatavalist hääldust nõudvad nimed või harvaesinevate foneetiliste järjestuste kasutamine tekitavad ohu teksti ja noore lugeja vahele barjääri tekkimiseks. Nii lasteraamatute keel kui sisu peaks tema sõnul olema kohandatud lapslugejale sobivaks. Pigem küll kohandatakse see vastavalt sellele, mida teatud kultuuris sobivaks peetakse. Lihtsalt loetavad tekstid innustavad edasi lugema, rasked võivad võõrandada (Puurtinen 1998: 526).

Peale loetavuse lihtsuse rõhutavad kodustava strateegia pooldajad, et nimi oleks meeldejääv. Tymoczko (1999) väitel peavad nimed olema mingil moel meeldejäavad, et täita oma ülesannet unikaalsetele objektidele viitajadena. Selle ülesande täitmiseks peaks nimel olema mingi kontekstist lähtuv unikaalsus (Tymoczko 1999: 225). Kõige tähtsam on nime referentsiaalse funktsiooni esikohale seadmine. Noored lugejad ei saa end keeruliste nimede puhul samastada karakteriga, see omakorda võib viia lapse lugemislõbu vähikäigule. Selle lähenemise järgi eeldatakse, et tõlkijad käiksid nimedega ümber nii, et need oleksid noorele lugejale äratuntavad ja meeldejäavad sihtkeele fonoloogilistele ja ortograafilistele traditsioonidele vastates. Nimi ei tohi võõrandada last lugemisest. Loetavuse lahtimuukimine ei ole lihtne tegevus, vaid mitmekihiline ja konkreetsest situatsioonist sõltuv ülesanne. Laste puhul on vaja arvesse võtta, et nende areng, taustateadmised, intellektuaalsed võimed, dekodeerimisvõimed, teadmised maailmast ja mälu on piiratud ja erinevad täiskasvanute omadest. Mida noorem laps, seda keerukam on tal fakte interpreteerida ja seda väiksem on ka tema võimekus võõrapärastavatest elementidest arusaamisel ja aktsepteerimisel. Ei saa eeldada, et oma limiteeritud teadmistega maailmast ja ebatäiusliku lugemisoskusega suudaksid lapsed võõrapärast ja kummalist samamoodi tolereerida kui täiskasvanud (Puurtinen 1998: 524–533). Aguilera arvates ei ole tõlkija, kes jätab teksti võõrapäraseks, enam „sillaks kahe keele ja kultuuri vahel“ (Aguilera 2008).

Ka muidu võõrapärastava strateegia pooldajad on teatud juhtudel nõus, et nimi tuleks tõlkida. Newmark (2003) mõistab, et laenamine näitab küll austust lähtekeele ja -kultuuri vastu, kuid et tõlkija ülesanne on siiski tõlkida ja selgitada. Klingbergi (1986) väitel tuleb nimed rahule jätta siis, kui neil pole mingit erilist tähendust, kui nimed on kirjeldavad, siis tuleb need tõlkida. Kui sellist tähendust ei eksisteeri, jätta nimi üldjuhul selliseks nagu originaalis või siis transkribeerida (Hans ja Grete/Hansel und Gretel). Hea näide siinkohal ongi muinasjutud, kus peategelase nimi väljendab alati midagi olulist peategelase, tema iseloomu või välimuse kohta (Niitra 2005b: 47–50).

Näide:

Punamütsike/Little Red Riding Hood/Le petit Chaperon Rouge/Caperucita Roja

Kuldkiharake/Goldilocks/Goldlöcken

Tuhkatriinu/Cendrillon/Cinderella/Ashenputtel

Tuhkatriinust rääkides, siis juba selle iidvana ja maailma kõige kuulsama munasjutu kangelanna nime tõlkimise juures inglise keelde võiks tõstatada tõlkeveega seotud küsimuse: *cinders* tähendab tegelikult räbu, mitte tuhka. Cinderella tõlgiti prantsuse Cendrillon'ist, rõhutades tüdruku elu tuha sees. Tuhk on täieliku põlemise jääk, räbu mitte. Tuhk on loo seisukohalt ka väga olulise sümbolse tähendusega (tuhk kui näiteks leina sümbol) (Bettelheim 2007: 169). Muinasjutte üldse on aegade jooksul väga palju muudetud, vastavalt sellele, mida jutustaja arvas olevat lastele sobilik kuulda, seetõttu on kuulsatest muinasjuttudest aegade jooksul ringelnud väga mitmeid versioone (Bettelheim 2007: 8–20, Lathey 2005).

1.6.2. Võõrapärastamine

Üks võõrapärastava tõlke tulisemaid pooldajaid Lawrence Venuti läheb isegi nii kaugele, et nimetab kodustamist etnotsentristlikuks vägivallaks ja rassismiks. Üks põhjuseid, miks ta kodustavaid tõlkeid kritiseerib on konformsus domineerivate kultuuride suhtes (Paloposki, Oittinen 1998: 373–377, Venuti 2008: 20). Keel ainuüksi ei nimeta asju ja nähtusi, vaid väljendab ka elu mõistmise tava ning väärtushinnanguid. Kultuur avaldub reaalides, geograafilistes, poliitilises, seltskondlikes ja muudes faktides, mis võivad lähtekultuuris olla sootuks teised kui lugeja kultuuris. Eksootika määra saab tõlkes reguleerida. Tõlke suur võimalus on panna omakultuur oma eripära tajuma või end uuendama ja mitmekesistama (Lange 2008: 36–37). Nimede tõlkimine või tõlkimata jätmine pole vaid lingvistiline küsimus. Yamazaki sõnul on võõraste sõnade asendamine kodusematega mitte ainult austuse puudumise näitamine teiste kultuuride suhtes, vaid jätab ka lapse ilma võimalusest tunnetada teda ümbitseva maailma ja kultuuride erisust ja mitmekülgsust. Yamazaki on täiesti kategooriliselt vastu kultuurilisele mugandamisele, et aidata kaasa lapsepoolsele teksti mõistmisele. Ta väidab, et iga selline mugandus võltsib originaali ja selline teguviis tuleneb vähesest austusest teiste kultuuride ja ka laste endi vastu. Nimede muutmine jätab lugejale ebaõige pildi maailmast kui homogeensest kohast ning paneb lapsed võõrast pelgama. Lisaks sellele ei tunnetata lapsed teise süsteemi sisenemist ja jätab nad ilma vaatenurgast teisele kultuurile. Asendades tegelase nime, asendatakse ju sellega kaasnevalt palju muudki, alustades tema rahvusest (Yamazaki 2002: 53–62).

Peeter Toropi järgi on tõlkimine ühest keelest teise ühtlasi tõlkimine ühest kultuurist teise ning ta väidab, et kultuur võib uue teksti endas täiesti lahustada. Eksisteerimiseks aga vajab kultuur nagu looduskultuur mitmekesisust ja erilaadsust. Tõlkija kui vahendaja ja tõlkija kui looja

on kultuuris võrdselt vajalikud ning tõlkija kannab teadlikku vastutust nii enda kui võõra teksti eest. Toropi käsitluses näitab soov piire tajuda kultuuri võimet austada ka võõraid identiteete, sest sellele austusele toetub kultuuri dialoogivõime nii teiste kultuuride kui iseendaga (Torop 1999).

Kui Puurtineni arvates olid võõrapärased nimed ohuks barjääri tekkele ning lihtsalt loetavad tekstid innustavad edasi lugema, rasked aga võõrandavad, siis vastuargumente leidub samuti piisavalt. Kultuuriga seotud elemendid nagu nimed ei aseta mitte ainult raamatu loo teatud aega ja kohta, vaid viitavad ka teistele väärtustele ning loovad õhkkonna. Need elemendid mõjutavad, kuidas lugeja loo ja tegelastega samastub. Võõrapärastamise korral toimib lugu kui tööriist, mis aitab õppida teiste kultuuride, aegade ja tavade kohta ning tekitab lugejas huvi, et rohkemgi teada saada. Teiste sõnadega on võõrapärastamine moodus, kuidas juhtida tähelepanu kultuurilistele küsimustele: õppida mida on meie ja nende vahel erinevat, mida sarnast (Hagfors 2003: 115–127). Millegi eksootilise nägemine ei pruugi tekstist eemale peletada, vaid just vastupidi, panna rohkemat tahtma ja uurima. Kuigi laps ei pruugi keerukamate sõnadest aru saada, stimuleerivad komplitseeritud sõnad ja väljendid lapse kujutlusvõimet. Võõrapärane nimi on huvitavam, tavaline ja tuntud mitte (Helsing 1999; Närhi 1996, viidanud Bertills 2004). Nagu on öelnud Terry Pratchett, on hea kirjandus lugejast sammukese võrra ees. Puurtinen ei põhjenda oma seisukohta tegelikult millegagi, psühholoogilise uurimuse või muu sarnasega. Ta toob küll keeruliste lauseehitustega läbiviidud empiirilised testid näiteks, mis tema seisukohta kinnitavad, kuid arvatavasti ei saa keerukamaid nimesid automaatselt võrdsustada keeruliste ja segaste lausetega, mille halvast mõjust on märksa lihtsam niigi aru saada. Ongi ju lastekirjanduse üheks eesmärgiks last harida ja tema arusaamu maailmast edasi arendada. Selles arutelus tuleks ilmselt eristada, kas silmas peetakse harjumatu kirja-pildiga, võõrapärase maiguga nimesid või tähendusega kirjeldavaid nimesid, sest lapselt ei saa eeldada võõrkeele laitmatut oskust. Yvonne Bertillsi järgi on teadmised maailmast ja teadmised keelest erinevad kategooriad (Bertills 2004: 29).

Aguilera pöörab kaasaegse tõlkimise puhul tähelepanu ka globaliseerumisele, multikultuursusele ja internatsionaliseerumisele. Me elame aina rohkem nn globaalses külas, kus peaks inimeste omavaheline tundmine, infovahetus ja arusaamine aina paranema. See lubab meil omakorda eeldada, et taoline olukord peaks teksti vahendamise tõlkijatele lihtsamaks tegema. Erinevate riikide lastekirjandust tõlkides kasvatatakse ka lapslugeja aina

multikultuursemaks. Samuti ei saa tähelepanuta jätta televisiooni rolli laste teadmiste kujundamisele. Tänu televisioonile võib täheldada, et teatud kultuure tunnevad lapsed juba üsna hästi, eriti muidugi domineerivaid inglise keelt kõnelevaid kultuure. Televisioon muudab lapsed ja noored võõrapärastamisele rohkem vastuvõtavamaks ja aktsepteerivaks. Nad on harjunud vaatama filme ja sarju subtiitritega või pealelugemisega, kus nimed on jäetud originaalvormi. Teiste sõnadega võib öelda, et tegelased, keda nad ekraanilt näevad, räägivad nende keeles, aga mõtlevad oma keeles, liiguvad keskkonnas, mis on nende oma, järgivad kombeid ja traditsioone, mis on nende omad. Televisiooni, Interneti jms meediumite tähtsust tänapäeva lapse teadmiste kujundamisel ei saa alahinnata ega tähtsusetuks pidada (Aguilera 2008). Tänapäeva laps ja tema teadmised ei ole sellised, mis nad olid varem, seega tuleks sellega arvestada ilmselt ka tõlkimisel.

Ühtegi tõlget ei saa uurida tõlke tegemise kohta ja ajaperioodi arvesse võtmata. Erinevates kohtades ja erinevatel aegadel on tõlgetele esitatavad nõuded varieerunud. See, mida peeti heaks tõlkeks kunagi või mõnes teises riigis, ei pruugi olla norm täna ja siin. Normid, nõudmised ja suhtumine on pidevas muutumises, kaasaarvatud see, mida peetakse lapsele heaks ja sobivaks lugeda/kuulda (Lathey 2005). Hagforsi arvates on tänapäeval tõlkimise peamine funktsioon rikastada kultuuri ja tutvuda võõraga (Hagfors 2003: 115–127). Laansoo arvates poleks näiteks 30 aastat tagasi „Harry Potterit“ arvatavasti eesti keelde üldse tõlgitudki, või kui oleks, siis tõenäoliselt mitte võõrapärastavat strateegiat kasutades (Laansoo 2009: 29). Samas oli J. R. R. Tolkieni „Käábik“, mille tõlkis 1977. aastal Lia Rajandi, märksa võõrapärastavam, kui aastakümneid hiljem teiste tõlkijate vahendatud sama autori „Sõrmuste isand“, nii et eeldada, mis oleks võinud mingi ilmumata raamatuga juhtuda, on lõpuks vaid siiski spekulatsioon.

Hagfors (2003) kirjutab sõjajärgseid ja nüüdseid soome keelde tõlgitud lasteraamatuid võrreldes, et kodustamine oli kunagi (sõjajärgsel perioodil) arusaadav tegevus, kuna teised kultuurid olid siis lastele veel väga võõrad. Kuid aastakümneid hiljem on Soome väga erinev koht ning enam pole nii palju argumente, miks peaks tõlkima kodustavat strateegiat kasutades. Inimesed teavad teistest kultuuridest palju rohkem ning on valmis nende kohta rohkem õppima ja teadma (Hagfors 2003: 115–127).

Nagu näha, ei saa saa ega tohi alahinnata kultuurilise aspekti mõju ühe tõlke kujunemisele. Tõlkimise viis peegeldab võimusuhteid lähte- ja sihtteksti kultuuride vahel – nõrgem (alluv) kultuur tõlgib rohkem tugevamast (hegemoonilisest) kultuurist ja tõlkekirjandust loetakse laialdlaselt. Oma tõlkestrateegiate valikutega, olgu need teadlikud ja tahtlikud või mitte, on tõlkijatel võim kujundada oma tõlke lugejate jaoks lähtekeele kultuuri imago. Näitena kultuuridevaheliste võimuhete erinevusest märgib Fornalczyk, et poola keelest inglise keelde tõlkides jäetakse pärisnimesid märksa tihedamini ja kergekäelisemalt välja, kui vastupidi, inglise keelest poola keelde tõlkides. Anna Fornalczyk kirjeldab väikest uuringut, kus ta võttis analüüsiks 7 lasteraamatut ning võrdles nende ingliskeelset originaalteksti, poolakeelset tõlget enne Teist maailmasõda ja uut tõlget 20. sajandi lõpul/21. sajandi algul, pärast kommunistliku tsensuuri kadumist ja uut suurt tõlkimise lainet inglise keelest. Fornalczyk jõuab analüüsis järelduseni, et aja jooksul on hakatud lapslugejat rohkem usaldama, talle pakutakse enam võõrapäraseid nimesid, tekstidega ei käida enam nii omavoliliselt ringi, kui see kunagi tavaline oli. Sõjaeelsel ajal oli kõige populaarsem lihtsalt nimi välja jätta. Uuemate tõlgete puhul oli populaarne nime taasloomine, välja jätmine harv. Tõlkimine on soovitatav siis, kui antroponüümil on tavalise sõnaga vastastikune mõju, sel juhul on tõlkija ülesanne sihtkeeles rekonstrueerida nii tähendus, kui võimaluse korral konnotatsioon, mis sellega lähtekeeles kaasneb (Fornalczyk 2007: 93–101). Mida varasemad tekstid, seda suurema vabadusega tõlkijad tekstiga ümber käisid.

Kui vaadelda soomlaste ja poolakate kõrval veel mõne lähinaabri tõlkijate suhtumist sellesse küsimusse, siis näiteks Leedus pigem kodustatakse. Jaleniauskiene ja Cycelyte uuringust selgus, et kõige populaarsem oli lokaliseermise meetodi kasutamine: nimi kopeeriti siis, kui polnud mingeid hääldeprobleeme karta. Selgete kirjelduste puhul nimi tõlgitakse ja kui nimes on tähed, mida leedu keeles pole, siis tehakse fonoloogiline adaptatsioon, nimede taasmoodustamine käib samadel põhimõtetel mida autorgi kasutas. Siiski märgivad nad, et väga „eredaid“ modifikastioone ei leidu, kuna selline muutmine võib originaalis olevat tähendust liialt muuta. Lõpetuseks nendivad nad, et absoluutse ekvivalentsi saavutamine on võimatu, sest tõlkijate interpretatsioonid ei ole alati identsed autori enda kavatsusetega (Jaleniauskiene & Cycelyte 2009: 41).

Samas võib nimede otsest siirdamist vaadelda ka täiesti teisest vaatenurgast – inglise keele ja kultuuri hegemoonia tugevdamisena kultuuridevahelisel võimu kaalukaasil. Siinkohal võib just tõlkimata jätmist vaadelda kui nõrgema kultuuri allaheitlikkust ja võõrkultuuri omaks

võtmist. Kokkuvõtvalt peab Fornalczyk oluliseks, et tõlkija säilitaks võimalikult palju originaali hõngu ka tõlkes ja aitaks kaasa laste tutvumisele Teisega, võõraga, last mitte alahinnates, näidates samas üles austust originaali kultuuri ja keele suhtes (Fornalczyk 2007: 93–101).

Kokkuvõtvalt peegeldab nimede tõlkimine kirjatüki positsiooni kirjanduslikus polüsüsteemis, tõlkija enda suhtumist oma lugejasse ja teksti, võimusuhteid lähte- ja sihtkeele kultuuride vahel. See, mida peetakse heaks tõlkeks muutub ajas. Eri ajad ja kohad annavad erineva pildi sellest, milliseid tõlkemeetodeid peetakse paremaks ja õigemaks kui teisi. Normid panevad paika millal ja kus mida tõlgitakse ja need normid on pidevas muutumises. Normid varieeruvad ka kultuurist kultuuri, keelest keelde, rääkimata teksti tüübist ja põlvkondadest (Lange 2008: 45–46, O’Connell 2003: 222–232). Mida kaugemale ajalukku vaadata, seda enam on kaldutud *Les Belles Infideles* (sihtkeeles ilusa teksti loomisele, samal ajal olles truudusetu originaalile) poole, hiljem on täpsus tõlkes olnud soovitavaks eesmärgiks. Suures plaanis on tõlkija alati olnud küsimuse ees, kas jääda truuks originaalile või oma keelele ja kultuurile ehk kas eelistada võõrapärastamist või kodustamist. Kodustamise puhul proovitakse teksti assimileerida sihtkeele kultuuriliste ja lingvistiliste väärtustega, võõrapärastamise puhul peetakse oluliseks võõrapärase hõngu säilitamist. Kuigi leidub tuli hingelisi pooldajaid nii ühele kui teisele poolele, on tõde kuskil keskel, ning võimatu oleks sildistada strateegiad ainult „heaks“ või „halvaks“. Sest probleem ei piirne ainult küsimusega *kuidas* on tõlgitud, vaid ka *miks* neid strateegiaid on kasutatud. Kuigi tavaliselt tuleb enne küsimus *kuidas* ja alles siis *miks*, on just viimane see, mille kaudu probleemi mõista (Paloposki, Oittinen 1998: 373–377). Tõlkijad tahaksid saada ühte ja kindlat vastust küsimusele, kas nimesid peaks eelistatavalt tõlkima või tõlkimata jätma, seda tegelikult ükskõik millise kirjanduse puhul. Kirjanduslike karakterite nimede tõlkimiseks ei ole aga lihtsaid ja sirgjoonelisi lahendusi (Bertills 2004: 227). Isegi ühe ja sama teksti puhul võib anda erinevaid soovitusi – olenevalt sellest, kellele tõlgitav tekst suunatud on (skoposteooria). Nordi arvates on nii, et mis tahes strateegia tõlkija valib, peaks ta seda läbivalt tegema, et vältida kultuuriliselt ebakõlaliste situatsioonide teket (Nord 2003: 182–196). Lange väidab, et midagi tõlkides igal juhul muutub ja selles ongi ettevõtmise võlu (Lange 2008: 22). Aixela nimetab sellist poolt/vastu arutelu „ebaproduktiivseks spekulatsiooniks“. Ainus, mida võib kindlalt väita, on see, et pärisnimede tõlkimist on alati harrastatud ja seda tehakse niikuinii ka edaspidi (Aixela 1996, viidanud Aguilera 2008).

II osa

2.1. Valim ja meetod

Analüüsisosas selgitatakse tõlgete analüüsi aluseks olnud klassifikatsiooni koostamise põhimõtteid ning antakse ülevaade valimist. Esiteks on välja toodud tabelid ja lühikesed sisututvustused iga raamatu kohta eraldi, seejärel järgneb analüüs ning järeldused nimetüüpide kaupa.

Klassifikatsioon on magistritöö autori enda koostatud, kuigi eeskujuna on võetud mitmest erinevast juba olemasolevast klassifikatsioonist. Paar näidet on toodud lõigu lõpus, näited on valitud sellised, mis on ka ise just lastekirjandust silmas pidades koostatud, olles seega kõige sobivamad eeskujud. Paraku tundusid paljud teised leitud klassifikatsioonid olevat kooskõlas vana suhtumisega, mis pole kooskõlas ei töö hüpoteesiga, ega sellega, mida raamatutest leida võis. Klassifikatsioonidest võis leida näiteks märgistuse väljajätt (*omit*), mis oli arvatavasti vajalik väli lasteraamatute analüüsiks aastaid tagasi, mitte aga tänapäevases Eestis. Kui muutuvad raamatud ja tõlked, siis võiks eeldada, et ilmselt peaksid muutuma ka klassifikatsioonid: needki võivad aja möödudes muutuda kasutuskõlbmatuteks või vajada modifitseerimist. Uue klassifikatsiooni loomisel oli eelkõige eesmärgiks saavutada selle ajakohasus ja relevantsus tänapäevaste tõlgete analüüsimisel Eesti kontekstis. Klassifikatsiooni põhimõtteks oli teha raam sisu järgi, mitte vastupidi, ehk klassifikatsiooni tabelisse kanti nimetüübid ja tõlkimise meetodid, mida ka päriselt võis tõlgetest leida, mõnd küll rohkem, mõnd vähem.

Näited:

Anna Fornalczyki klassifikatsioon (Fornalczyk 2007):

0 sihtkeelse ja lähtekeelse nime funktsioon jääb samaks (Ada=Ada, Robert=Robert)

1 nimi on jäetud selliseks nagu originaalis, ta on siirdatud või taasloodud (Shelley, George)

2 väike muutus kirja pildis (Marmaduke – Marmaduk, Solomon – Salomon)

3 nimi on tõlgitud:

a) üldtunnustatud vastega (John-Jan, Jane – Joanna, Michael – Mihkel)

b) tõlkija leiutatud/valitud vastega (The Barbary Dragon – Smok Barbarii)

c) mitte-vaste, mis ei ole pärisnimi (Mr Kimsey – apteeker)

4 nimi on asendatud mitte-vastega, mis on pärisnimi (Dicky-Olek, mildred-Inka)

5 nimi on välja jäetud

Lincoln Fernandese klassifikatsioon (2006):

tähenduse ülekandmine (*rendition*),
kopeerimine (*copy*),
transkriptsioon (*transcription*),
asendamine (*substitution*),
taasloomine (*recreation*),
väljajätt (*deletion*),
lisamine (*addition*),
transpositsioon (*transposition*),
fonoloogiline asendamine (*phonological replacement*),
aktsepteeritud vaste kasutamine (*conventionality*).

Üksmeel terminoloogia osas, mis on strateegia, mis meetod, üldiselt puudub. Vahel kasutatakse neid mõisteid sünonüümidenä, samas on autoreid, kes kasutavad üldse teistmoodi nimetusi, näiteks tõlketehnika, tõlkeviis või protseduurid (Laansoo 2009: 10). Paljud autorid räägivad seejuures sisuliselt samast meetodist, kuid nimetavad neid lihtsalt erinevalt. Meetodid on konkreetseteks lahendusteks. Kodustavad meetodid on näiteks tõlkimine ja otrograafiline mugandus, võõrapärastav kopeerimine, leidub ka neutraalseid meetodeid nagu tunnustatud ekvivalendi kasutamine. Magistritöös on analüüsitud kõiki raamatutes leiduvaid nimesid: nii isikunimed kui kohanimed, mis veel omakorda said kategoriseeritud. Alljärgnevalt täpsemalt nimede ja meetodite loetelud tabelite kujul.

Nimed

nimetüüp	in k	kirjeldus	näide
Isikunimi ja selle diminutiivid, hellitusvormid	<i>Personal name</i>	Isikunimed ja nende erinevad vormid kas neid lühendades või hellitavas vormi pannes	Molly Moon, Moonike, Jessica, Jess
Fantastilise tegelase nimi	<i>Fantastical character name</i>	Fantastilisele olendile antud nimi	Kõndija, Grüps
Looma nimi	<i>Animal name</i>	Loomkarakterile antud nimi	Kiti, Buttercup
Sulandnimi (üldnimi+isikunimi)	<i>Meltd name</i>	Üldnimi ja isikunimi üks ja sama, piir kahe vahel hägune	Ema, Isa, Avox
Hüüdnimi	<i>Nick-name</i>	Tavaliselt kirjeldav, iseloomustav – välimuse, ameti, iseloomu vms suhtes	Unemõlakas, Kitsemees
Klassikalised kohanimed: geograafiline	<i>Classical place name</i>	Tavaliselt ei kerki nendega seoses suuri küsimusi, sest kas	Chicago, Itaalia, Hades

kohanimi, mütoloogiline kohanimi		neid muudetakse või ei, tava on konventsionaliseeritud	
Fantastiline kohanimi	<i>Fantastical place name</i>	Väljamõeldud kohanimed	Aas
Klassikalised nimed	<i>Classical names</i>	Ajaloolised isikud, mütoloogiast või Piiblist pärit, tõlkimise tava on konventsionaliseeritud	William Vallutaja, Aleksander Suur, Demeter
Muu	<i>Other</i>	Kõik muud nimed, mis pole koha-, ega isikunimed (brändid, asutused, organisatsioonid, auhinnad jne)	Pilv Üheksa (pesupulber)

Tabel 1.

Meetodid

meetod	in k	kirjeldus	näide
Tõlkimine	<i>Translation</i>	Nimi on tõlgitud	Meadow-> Aas
Kopeerimine	<i>Copying</i>	Nime pole kuidagi muudetud, vaid otse sihtkeelde üle kantud	Jessica-> Jessica
Väike ortograafiline mugandus	<i>Small orthographic change</i>	Nimi on enam-vähem samaks jäetud, kuid nime kujus on väikesi muudatusi tehtud, kas siis suupärasemaks häälduseks või lihtsamaks (eestipärasemaks) kirja pildiks	Kitty-> Kiti
Konventsionaalne ekvivalent	<i>Conventional equivalent</i>	Nimi küll tõlgitud, kuid tegu konventsionaalse tavaga: ajaloolised isikud, mütoloogilised tegelased (klassikalised nimed)	Noah-> Noa, Italy-> Itaalia
Meetodite kombineerimine	<i>Combination</i>	Üks osa nimest tõlgitud, teine mitte. Tavaliselt tegu asutuste, organisatsioonidega, kus org. liiki märgistav sõna on tõlgitud.	Sunshine Stuudiod
Joonealune märkus	<i>Footnote</i>	Paljude nimede puhul, mida polnud küll tõlgitud, on kasutatud seletuste andmiseks joonealust märkust. Mõnikord tõlkimiseks, mõnikord, näiteks kuulsuste nimede puhul, selgitatakse, kellega tegu. Tabelites märgistatud tärniga *	

Tabel 2.

Piiritlemaks magistritöö analüüsiks uurimisele võetavaid raamatuid, võeti aluseks ELKi valitud kuu raamatud ajavahemikus mai 2008 – detsember 2010. Valitud kuu raamatute ajavahemik hoiab valimi ajakohase ja relevantse, sest vaatluse all on suures osas viimaste aastate jooksul nii originaalis välja antud kui tõlgitud teosed. Valimis on vaid originaalis inglise keeles ilmunud raamatute tõlked, kuna seda keelt valdab autor kõige paremini ja on seega kõige pädevam analüüsima ja sisuliselt mõistma. Väikelasteraamatud valimisse ei kuulu³. Kokku on valimis 12 raamatut 7 kirjastuselt, 10 autorilt (autoreid nii Inglismaalt, Ameerikast kui Iirimaa) ning 11 tõlkijat. Kokku sai analüüsiks kasutada 1176 nime. Valim on järgmine:

Eesti Lastekirjanduse Liidu inglise keelest tõlgitud kuu raamatud (ilukirjandus) mai 2008 – detsember 2010

	Kuu	Pealkiri (originaali pealkiri ja väljaandmise aasta)	Autor (riik)	Tõlkija	Kirjastus (väljaandmise aasta)	Lk arv
1	Mai 2008	Molly Mooni häärmastav hüpnootsiraamat (Molly Moon's Incredible Book of Hypnotism, 2002)	Georgia Byng (UK)	Kristina Uluots	Tiritamm 2008	296
2	Juuni 2008	Kõik Winn-Dixie pärast (Because of Winn-Dixie 2000)	Kate DiCamillo (USA)	Leelo Märjamaa	Draakon & Kuu 2008	143
3	September 2008	Videvik (Twilight 2005)	Stephanie Meyer (USA)	Marge Paal	Pegasus 2008	461
4	Detsember 2008	Alice imedemaal/Alice peeglitagusel maal ja mida ta seal nägi (Alice in Wonderland 1865, /Through the Looking-Glass 1871)	Lewis Carroll (UK)	Jaan Kross Risto Järv	Tänapäev 2008	350
5	Jaanuar 2009	Kivisüda (Stoneheart 2006)	Charlie Fletcher (UK)	Peeter Veltson	Koolibri 2008	303

³ Väikelastekirjandus on adresseeritud 1-4/5 aastastele kuulajatele/lugejatele (Krusten, Kumberg jt 2006: 197).

6	Märts 2009	Ingveripräänik (Gingersnaps 2008)	Cathy Cassidy (UK)	Maia Boltovsky	Varrak 2009	235
7	November 2009	Poiss triibulises pidžaamas (The Boy in the Striped Pyjamas 2006)	John Boyne (Iirimaa)	Triin Tael	Fookus Meedia 2009	160
8	Veebruar 2010	Kiilivõrendik (The Dragonfly Pool 2008)	Eva Ibbotson (UK)	Johanna Ross	Varrak 2010	400
9	Mai 2010	Andja (The Giver 1994)	Lois Lowry (USA)	Kattri Ezzoubi	Draakon & Kuu 2010	191
10	Juuli 2010	Näljamängud (Hungergames 2008) Lahvatab leek (Catching Fire 2009)	Suzanne Collins (USA)	Evelin Schapel	Tänapäev 2010	304+ 320

Tabel 3.

2.2. Tulemused

Märkus. „Näljamängude“ triloogia kahe esimese raamatu puhul on mõlema teose tulemused koondatud ühe tabeli alla, Lewis Carrolli „Alice Imedemaal“ ja selle järg aga eraldi. Põhjuseks see, et esimesel juhul on mõlemad osad tõlkinud sama tõlkija, Carrolli raamatud aga kaks erinevat tõlkijat. Klassikaliste (geograafiliste) nimede puhul on ühte koondatud kopeerimise ja tunnustatud ekvivalendi kasutamine, sest see teeb omal moel ühe ja sama välja. Kui *Italy* saab tunnustatult Itaaliaga tõlgitud, siis see ei tähenda, et London oleks kuidagi tõlkimata jäetud, seda on lihtsalt võimalik otse inglise keelest kopeerida, kuna see ongi meile tunnustatud ekvivalendiks. Muidugi on põhimõtteliselt võimalik näiteks New York Uueks Yorgiks muuta, kuid selliseid tõlkeid valimis ei leidunud. Analüüsis arvestatakse kõik sellepärast tunnustatud ekvivalendi alla.

Magistritöö tarvis küsitleti kolme tõlkijat (vastused leiab lisadest):

- 1) intervjuu „Alice Peeglitagusel maal“ tõlkinud Risto Järvega (Lisa 1);
- 2) ankeet „Näljamängude“ ja „Lahvatab leek“ tõlkinud Evelin Schapelile (Lisa 2);
- 3) ankeet „Poiss triibulises pidžaamas“ tõlkinud Triin Taelale (Lisa 3).

Järgnevad tabelid annavad ülevaate iga raamatu kohta eraldi, täpsem ja pikem analüüs raamatutest kokku tuleb aga nimetüüpide alapeatüki juures.

2.2.1 Raamatud

„Molly Mooni hämmastav hüpnosiraamat“ (tõlkija Kristina Uluots)

Strategia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineerimine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	56 *6	1		1	
Klassikalised nimed					
Loomanimed	4 *4			1	
Fantastiliste tegelaste nimed	2	1		1	
Sulandnimed					
Hüüdnimed				10	1
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		24			1
Fantastiline kohanimi	4 *2			2	
Muu	11 *3			12	5
Kokku	77 *15	26		27	7

Tabel 4.

Molly Moon on äbarik ja õnnetu orbudekodu kasvandik, kes ühel päeval raamatukogust juhuslikult hüpnosioöpiku leiab. Hüpnosivõtete õppimine ja kasutamine muudab tüdruku elu tundmatuseni.

Kuigi isikunimed on jäetud nende originaalvormi, on väga palju kasutatud nende lahti seletamisel joonealuseid märkusi. Tavaliselt on tõlke saanud hüüdnimed, mille sisu tegelase loomust või välimust kuidagi kirjeldab.

„Kõik Winn-Dixie pärast“ (tõlkija Leelo Märjamaa)

Strategia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineerimine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	13				3
Klassikalised nimed		2			
Loomanimed	4				
Fantastiliste tegelaste nimed					
Sulandnimed					
Hüüdnimed					1
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		6			
Fantastiline kohanimi				1	
Muu	2			4	2
Kokku	19	8		5	6

Tabel 5.

Isaga kahekesi elav Opal leiab poest räsitud koera, kes poe nime järgi endalegi nimeks Winn-Dixie saab. Opal avastab kaudselt tänu koeraga leitud sõprusele paljude linnaelanike kohta uut ja huvitavat ning õpib, et kõik pole päris nii nagu eemalt tunduda võib.

Maineka Newbery medali ja paljude muude lastekirjanduse preemiatega pärjatud teoses „Kõik Winn-Dixie pärast“ väga palju nimesid polegi. Isikunimede puhul on paaril korral eesnimi jäetud originaalvormi, perekonnanimi saanud aga eestikeelse tähenduse, mis ometigi pole ka otsene tõlge (nt Gloria Dump => Gloria Kolu).

„Videvik“ (tõlkija Marge Paal)

Strateegia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineeri mine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	48				
Klassikalised nimed		18			
Loomanimed					
Fantastiliste tegelaste nimed		1			
Sulandnimed					
Hüüdnimed	2				
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		45		2	
Fantastiline kohanimi					
Muu	9	1		1	
Kokku	59	65		3	

Tabel 6.

Peategelane Bella Swan kolib raamatu alguses päikeselisest Floridast vihmasesse Forksi väikelinna. Uus ümbrus toob aga kaasa uued sõbrad ja sündmused, mis muudavad argliku ja kohmetu neiu iseteadvaks ja sõltumatuks naiseks. Seega saab teost käsitleda kujunemisromaanina või inetu pardipoja loona. Viimasele võimalusele võib viidata ka peategelase perekonnanimi Swan (in k luik). Tegevustik toimub muide kohas, mis on päriselt olemas.

Üsna kindlalt võõrapärastavat strateegiat eelistav lähenemine, kuigi võimalusi oleks mõne isikunime puhul olnud tõlkida, näiteks indiaaninimed või peategelase perekonnanimi.

„Näljamängud“ ja „Lahvatab leek“ (tõlkija Evelin Schapel)

Strateegia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineeri mine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	61 *4		1		
Klassikalised nimed					
Loomanimed	2 *1				
Fantastiliste tegelaste nimed					
Sulandnimed	1				
Hüüdnimed	1 *1			5	
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		2			
Fantastiline kohanimi	2	1		3	
Muu		1		4	
Kokku	67 *6	4	1	12	

Tabel 7.

16-aastane Katniss Everdeen astub noorema õe eest välja Näljamängudele loosimise päeval, mis tähendab, et ta peab nüüd teiste ringkondade tribuutidega võisteldes mängima rahva lõbustamiseks ei rohkema ega vähema kui oma elu peale. Areenil leiab ta nii liitlasi kui tuliseid vaenlaseid.

Üsna sünge sisuga triloogia kaks esimest raamatut on rikkad eriti just isikunimede poolest, paljud neist tähendusega ning seotud ka viidetega Vana-Rooma mütoloogiale, autori Suzanne Collins'i sõnul olid talle muuhulgas inspiratsiooniks nii *reality-tv* kui Kreeka müüt Theseusest. Tõlkija on väga ilmselt eelistanud isikunimede osas võõrapärastavat strateegiat, kohanimede osas (millest pea kõik fantastilised) on suhtumine mitmesugune.

„Kivisüda“ (tõlkija Peeter Veltson)

Strateegia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineeri mine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	15				
Klassikalised nimed		15			
Loomanimed				1	
Fantastiliste tegelaste nimed	3			22	
Sulandnimed					
Hüüdnimed					2
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		36		4	7
Fantastiline kohanimi				4	1
Muu	4			22	2
Kokku	22	51		53	12

Tabel 8.

Koolipoiss George teeb muusemis kuju katki ja sellest vallandub uskumatute sündmuste jada, kus mõistatusliku tüdruku Ediega ning elluärkanud kujude abil või takistusel üritatakse asjad Londonis taas õigesse rööpasse seada.

Tõlkimise filosoofia tundub raamatu kestel muutuvat. Kord on tegevus meetrisüsteemi kasutavas maailmas, siis jälle on juttu jalgadest ja tollidest⁴. Kuigi isikunimesid pole tõlgitud, siis fantastilised tegelased on pigem tõlkevaste leidnud.

„Ingveripräänik“ (tõlkija Maia Boltovsky)

Strategia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineerimine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	34 *2			1	
Klassikalised nimed		14			
Loomanimed					
Fantastiliste tegelaste nimed					
Sulandnimed					
Hüüdnimed	1			5	3
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		2			
Fantastiline kohanimi	2				
Muu	15			6	
Kokku	52 *2	16		12	3

Tabel 9.

Ginger Brown asub õppima uude klassi lootuses endine nohiku ja kiustatu kuvand maha jätta. See tal ka õnnestub, kui populaarne Shannon ta endale sõbraks valib. Gingerile aga saab peagi selgeks, et sellest sõprusest kinnihoidmiseks tuleb tal iseennast liiga palju maha suruda.

Raamatus on üsna palju viiteid pop-kultuurile, kuulsatele inimestele, päriselus eksisteerivatele poodidele ja brändidele. Tõlgitud on hüüdnimesid, kuid üldiselt siiski lähenetud võõrapärastavalt.

⁴ Samas raamatus on Madrid kirjutatud kahe i-ga.

„Külivõrendik“ (tõlkija Johanna Ross)

Strateegia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineeri mine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	110				
Klassikalised nimed		31			2
Loomanimed	3				
Fantastiliste tegelaste nimed					
Sulandnimed					
Hüüdnimed				3	1
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		96 *2			4
Fantastiline kohanimi	4			1	
Muu	12 *2	6		6 *1	2
Kokku	129 *2	133 *2		10 *1	9

Tabel 10.

Peategelane Tally saadetakse sõja ajaks linnast eemale vabameelsesesse internaatkooli, kus hakkaja ja rõõmsameelne tüdruk kiirelt sõpru leiab ja saatusliku tähtsusega kooliüritust plaanima asub.

Ohtrate nimede olemasolu raamatus ei tähenda alati, et neil kindlasti ka loo seisukohast mingi tähendus või eriline roll oleks. Üks vähestest nimedega seotud huvitavatest hetkedest oli sõnamäng Colditzi kindlusega, kus viide külmetuse saamisele (*cold* – in k külmetus, külm). Isikunimesid oli väga palju, need on tõlkes kopeeritud ning erilist tähendust ei tundunud neil ka olevat, ja kui ka oli, siis tundus see pigem olevat juhuslik kui tähenduslik (nt tüdruk Verity (e k tõde), kelle iseloomu see nimi aga kuidagi ei peegelda). Taas on tõlgitud hüüdnimed.

„Poiss triibulises pidžaamas“ (tõlkija Triin Tael)

Strateegia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineerimine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	20		1		
Klassikalised nimed		6		1	
Loomanimed					
Fantastiliste teglaste nimed					
Sulandnimed					
Hüüdnimed			1	2	
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		11	1		
Fantastiline kohanimi					
Muu					
Kokku	20	17	3	3	

Tabel 11.

9-aastane Saksa poiss Bruno kolib perega armastatud kodukohast isa uude töökohta Auschwitzi. Ise ta aga aru ei saa, mis koht see on või mis seal täpselt toimub. Kohapeal sõbruneb ta teispool traataeda elava Šmueliga, kellega poiss leiab nii palju ühist kui uskumatult erinevat.

Nimedega seoses kerkivad selles raamatus esile eelkõige paar häälduspõhist sõnamängu, millest edaspidi põhjalikumalt peatutakse.

„Alice Imedemaal“ (tõlkija Jaan Kross)

Strateegia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineerimine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	15				
Klassikalised nimed		3			
Loomanimed	1			1	
Fantastiliste teglaste nimed	2	1	1	15	
Sulandnimed				14	
Hüüdnimed					
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		10			
Fantastiline kohanimi				1	
Muu				3	
Kokku	18	14	1	34	

Tabel 12.

„Alice Peeglitagusel maal“ (tõlkija Risto Järv)

Strateegia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineeri mine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	3				
Klassikalised nimed					
Loomanimed	1		1	2	
Fantastiliste teglaste nimed				23	
Sulandnimed				25	
Hüüdnimed					
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi		1			
Fantastiline kohanimi				1	
Muu				4	
Kokku	4	1	1	55	

Tabel 13.

Inga Hagfors (2003: 115–127) toob välja vanade klassikaliste lasteraamatute ületõlkimise tähtsuse. See, milline oli maailm ja väikesed lugejad 30-40-50 aastat tagasi ei ole enam sama, seega on loogiline ka kaasaja lugejale pakkuda kaasajastatud lugemiselamust. Kuna ajad, ühiskonnad ja meie teadmised muutuvad, on hea idee klassikute „elushoidmiseks“ neid teatud ajaperioodide tagant üle tõlkida või toimetada. Üks selline raamat valimis on „Alice Imedemaal“ ja „Alice Peeglitagusel maal“ (kaks teksti ühtede kaante vahel) mis enne 2008. aasta uustrükki üle toimetati. Kibbee väidab, et kuigi raamat „Alice Imedemaal“ kirjutati väikesele tüdrukule ja väikesest tüdrukust, siis saavadki sellest tänapäeval aru ainult täiskasvanud. Nimede tõlkimine oleks üheks viisiks, kuidas raamat taas lastele lähemale tuua. Ta väidab, et selle raamatu saatus ongi täielikult tõlkija kätes, kes otsustab millisele adressaadile ta seda tõlkima hakkab (Kibbee 2003: 307). „Alice Imedemaal“ kirjutas Lewis Carroll ehk Charles Dodgson 1862. aastal oma väikesele sõbrale, 10-aastasele Alice Liddellile ja tema kahele õele, Lorina Charlotte’ile ja Edithile. Paljud raamatu tegelased on otseselt või kaudselt pärismaailma inimeste põhjal kirja pandud (Loori viitab Lorinale, Edithilt Eaglet-Kotkapoeg, Lacie on anagramm Alice-ist, Dodgson ise Dodo – nii väljasurev linnuliik, ajast mahajäänud inimene, Carrolli kunagine hüüdnimi jne). Ka raamatutes figureerinud kassidel olid tegelikkuses prototüübid.

Alice on kindlasti üks maailmas tuntumaid ja analüüsitumaid raamatukangelasi, kusjuures mitte alati pole Alice Alice-ks jäänud, muutunud on ta muuhulgas Liisaks, Anjaks ja Aliseks. Alice’i nime puhul jättis küll juba Jaan Kross ta Alice-iks, kuid Risto Järv väitis samuti

intervjuus, et teose märgilisuse tõttu ei oleks ta pidanud õigeks hakata peategelase nime kuidagi muutma. Kuigi Eestis on Alice jäänud Alice-iks, siis valdavalt on ikkagi kasutatud kodustavat strateegiat. Tuleb küll tõe huvides mainida, et isikunimed on siiski jäetud originaalvormi, kuid paljud fantastilised tegelased mitte, viimaseid on raamatutes aga palju.

„Andja“ (tõlkija Kattri Ezzoubi)

Strateegia	kopeerimine	tunnustatud ekvivalent	väike ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineerimine
Nimed					
Isikunimed ja diminutiivid	31				1
Klassikalised nimed					
Loomanimed					
Fantastiliste tegelaste nimed					
Sulandnimed				64	
Hüüdnimed					
Geograafiline või mütoloogiline kohanimi					
Fantastiline kohanimi					
Muu				21	
Kokku	31			85	1

Tabel 14.

Ulmelises ühiskonnas üles kasvanud poiss Jonas saab austava ülesande saada oma kogukonna järgmiseks Mälestuste Vastuvõtjaks, selleks peab ta minema Andja juurde õpilaseks. Õpingute käigus selgub poisile, et teda ümbritsev pealtnäha ideaalne ühiskond ja kord varjab tegelikkuses mitmeid süngeid saladusi.

Newbery medali ja paljude teise auhindadega pärjatud filosoofiline jutustus, mida peetakse üheks 1990. aastate tähtsamaks lastekirjanduse teoseks. Nimede poolest on see väga omapärane ja teistest eraldiseisev näide. Raamatu tegevus ei toimu mingis kindlas kultuurilises kontekstis, vaid isoleeritud ja ulmelises piiratud ühiskonnas-kogukonnas, mis võiks olla praegu, minevikus, tulevikus, siin või seal. See annab tõlkijale tegelikult vabaduse, sest ühest küljest polegi vaja mingit kindlat kultuuri silmas pidades seda kas jäljendada või mitte, sest ka lähtekeeles lugejatele on juba loodud täiesti eraldiseisev kontekst. Koosneb peaasjalikult isikunimedest ja sulandnimedest, millest esimesed on jäetud originaalvormi ja teised tõlgitud.

Järgmisena on näha kokkuvõttev tabel kõikide raamatute tulemustest kokku. Tabelist on näha meetodite kasutamine kokku, kuid mitte seda, milliste nimetüüpide puhul neid kasutati. See info on toodud järgmises alapeatükis.

strateegia raamat	kopeerimine	ekvivalent	ortograafiline mugandus	tõlkimine	kombineerimine
1. Molly Mooni hämmastav hüпноosiraamat	56%	19%		20%	5%
2. Kõik Winn-Dixie pärast	50%	21%		13%	15%
3. Videvik	46%	51%		2%	
4. Näljamängud ja Lahvatab leek	80%	5%	1%	14%	
5. Kivisüda	16%	37%		38%	9%
6. Ingveripräänik	63%	19%		14%	4%
7. Kiilivõrendik	46%	47%		4%	3%
8. Poiss triibulises pidžaamas	47%	40%	7%	7%	
9. Alice Imedemaal	27%	21%	1%	51%	
10. Alice Peeglitagusel maal	7%	2%	2%	90%	
11. Andja	26%			73%	1%
Raamatutes kokku	42 %	28%	1%	25%	3%

Tabel 15

2.2.2 Nimetüübid

Isikunimed

strateegia	kopeerimine
kokku	98 %

Tabel 16.

Isikunimede ja nende diminutiivide puhul joonistus võõrapärastava strateegia kasutamine kõige paremini välja, olgu siis nimes mingi otsene või peidetud tähendus või ei. Peaaegu

100%-liselt olid isikunimed jäetud nende originaalvormi, kuigi vahel oli isikunimedega seotud sõnamängude juures kasutatud joonealust märkust. Võõrapärastava strateegia eelistamine ei tähenda nagu poleks raamatutest tähendusega isikunimesid leida. Pea alati oli tähendusega nimel põhjus, nimes peitus mingi vihje tegelase välimusele või taustale.

Näiteks „Ingveriprääniku“ peategelane Ginger Brown. Ginger (e k ingver, punakaspruun) on raamatus loomulikult punaste juustega (ühtlasi on see näide kinnitus, et kirjanduslikel kangelastel on paremad šansid oma nimega sarnaneda). Nimemäng on ka joonealuse märkusega seletatud. Gingeril on õde Cinna – tuletatud Cinnomonist ehk siis õdede nimed oleks tõlgitavad kui ingver ja kaneel. Siingi on tõlkija sõnamängu seletamiseks kasutanud joonealust märkust. Ginger kurdab raamatus:

Kui mu juuksed poleks riivitud porgandi värvi, siis suudaksin ma neile ehk andeks anda....sellise nimega nagu Ginger polnud mul mingit võimalust.

„Kõik Winn-Dixie pärast“ peategelase Opal Buloni India igas nimes on midagi tähenduslikku; India on antud riigi järgi, Opal tähendab vääriskivi opaali, Buloni kohta kirjutatakse, et tüdrukut vahel narritavalt vorstiks kutsutakse (tuleneb *bologna sausage* 1st), kuid seda sõnamängu pole ära seletatud. Samas raamatus saab Gloria Dumpist, vanast ja peaaegu pimedast naisest, Gloria Kolu, kuigi otseselt *dump* inglise keeles seda ei tähenda.

Mõnes raamatus on ka nimedes peituvaid vihjeid selgitatud (kui pole otsest sõnamängu), kui ühes jupis nimes on mingi omadust tähistav tähendus. Näiteks perekonnanimi Addersly “Molly Mooni hämmastav hüpnosiraamatus” – terve nimi ei tähenda otseselt midagi, aga nime sisse on pandud tähendusega sõna (*adder* – e k rästik), mis on seletatud joonealuse märkusega. Ja proua Addersly on loomult väga vastik naine.

„Videviku“ peategelane Bella Swani (e k luik) lugu võiks vaadata muinasjutulise inetu pardipoja kujunemisloona, sel juhul on tema nimi olulise tähendusega. Üks võimalus tõlkimiseks oleks siin raamatus olnud veel indiaaninimede puhul, näiteks Harry Clearwater, kuid jäänud on võõrapärastava strateegia juurde. Mida elutruumad on peategelased, seda suurema tõenäosusega on neil tavalised ja erilise tähenduseta nimed (Niitra 2005a: 64–73, Niitra 2005b: 47–50). Suurema osa raamatu peategelaste puhul tundub see paika pidavat.

Raamatus „Poiss triibulises pidžaamas“ on kaduma läinud paar sõnamängu. Raamatus peategelasel, 9-aastaselt poisil Brunol, on raskusi mõne sõna väljahääldamisega, tema tegelik hääldus sisaldab endas selgeid viiteid, Fүүrerit nimetab ta Fury-ks (e k raev, viha), eesti keeles on Furyst saanud lihtsalt Vүүrel, Out with-ist (Auschwitz) Ausvits („Mis vits see on?“ küsib Bruno). Triin Tael kirjutas vastuseks ankeedis:

Poisid“ oli Fury ja Out-Withi tõlkimine täiesti möödapääsmatu. Poiss kuulis neid kaht nime ning tõlgendas neid raamatu autori tahtel kuulmise järgi omamoodi. Tuli leida adekvaatne lahendus eesti keeles ning mänguruum oli väga väike, sest mõeldud oli ju realselt eksisteerinud Fүүrerit ja Auschwitzi. „Ausvits“ kujunes eesti keeles tähendusega väljendiks, mis võimaldas mänguruumi. „Vүүreliga“ läks küll originaali tähendusrikkus kaotsi, ent ühtki paremat varianti mina ja toimetaja oma koostöös ei leidnud, kuigi olin kaalunud ka Hitleri perekonnanime kasutamist ja moonutamist. Ent seegi ei andnud usutavaid tulemusi. Jäi üksnes poisipoolne kõlaline eksimus Fүүreri nime kuulmisel.

Hiljem sain veel ühe meili: *Eks mängisin minagi sõnapaariga Juht-Juhm, aga jätsin selle kui sobimatu kõrvale* (vt lisa nr 4).

Võib nentida, et vahel lihtsalt on kahe keele vahelised erinevused just sellised, et head lahendust polegi ja tuleb teha mingi otsus, kuidas situatsioon lahendada ning leppida sellega, et midagi läheb paratamatult kaduma.

Selle raamatu puhul tulenevad suurimad küsitavused juba originaali autori valikutest. Raamat on eriline sellest poolest, et kultuuriliselt ja ka ajastuliselt on tegu topeltprobleemiga ehk siis autor ise on iirlane, kes kirjutab Poolas toimunud, sakslastest ja Teise maailmasõja aegsest elu-olust. Ka autor ise ei ole kuulunud sellesse kultuuri ega aega, millest ta kirjutab. Ei ole võimalik öelda, kui palju see Iiri lugejale silma paistis, ent siinse töö autorile jäid päris paljud ebakõlad silma – ilmselgelt pole originaali autor oma taustauuringutes päris korrektne olnud (siin ei saa muidugi tõlkijat milleski süüdistada). Kui ajaloolised küsitavused (koonduslaagrist saaks rahumeeli august aias sisse-välja käia) ja lapskarakterite kujutamise naeruväärsus (peategelane ei tundu mitte ainult lapselikult naiivne, vaid lausa vaimse häirega olevat) välja jätta, siis paistavad ebakõlad just tegelaste nimevalikul silma: autor tahab neile loomulikult saksapäraseid nimed panna, mõnel juhul see õnnestub (nt Hilda, Ralf, Kurt, Bruno või neutraalsed Karl ning Martin), teisalt tulevad sekka aga tegelased nimega Louise

ja Isobel või pole nime kirja pilt saksapärase. Või vähemalt poleks selline nimekasutus tollel ajaperioodil väga tavaline olnud. Lisaks on eelmainitud sõnamängud *Fury* ja *Out-With*-iga inglise keelel baseeruvad. Esiteks on vähetõenäoline, et saksa poisil nende väljahäädamisega probleeme oleks ja teiseks ei tekiks saksa keele baasil sarnaseid sõnamänge. Muidugi on võimalik, et kirjeldatud valikud on taotluslikud. Autor kirjutab ise inglise keeles ja on ka oma tegelased muutnud ingliskeelseteks, tehes otsustamisprotsessi tõlkija jaoks veel keerulisemaks, olles juba iseendast tõlge – vahendamine ühest kultuuriruumist teise.

„Andja“ kontekstiks on utoopiline maailma, mis võiks olla igale-poole-ja-mitte-kuhugi kuuluv ühiskond. Seda rõhutab ka autor oma tegelasnimede valikul: on Benjamin, Andrei, Yoshiko, Asher, Gabriel, Natasha, Fiona, Fritz, Bruno, Roberto, Larissa, Pierre, peategelane Jonas – nimed, mis võivad kuuluda väga erinevatesse kultuuridesse ja kõlaksid mitmes kultuuris vastuvõetavalt. On vene-, saksa-, prantsuse-, aasia-, itaalia- jne päraseid nimesid. Sellega on autor ise juba vihje andnud, et neid nimesid muuta ei tasuks ja tõepoolest pole ka neid nimesid kuidagi eestindama hakatud.

„Näljamängude“ ja „Lahvatab leek“ raamatutes on isikunimede osas kindel trend jätta need tõlkimata, kuigi suurem osa neist on üsna erilised ja tähendustega laetud. Paljudes nimedes on tähendus üsna otse kirjas, näiteks linnapea Undersee või mängujuht Templesmith, sädistav ja pinnapealne Effie Trinket (*trinket* in k nipsasi, tühine ehtes). Teistes on vaja natuke juurde mõelda, näiteks peategelane Katniss Everdeen. Everdeen kõlab peaaegu nagu *evergreen* (e k igihaljas) – tema teel on mitmeid katsumusi, aga ta jääb ellu ja kestab. Tüdruku sõbra Gale'i (e k tormituul) nimi on ingliskeelsetes maades kasutusel ka täiesti tavalise poisinimena, kas tegelasega seoses saab siit midagi muud veel välja lugeda, jääb lugeja otsustada, seda muidugi juhul, kui lähtekeele tundmine on piisavalt hea. Ka end inglise keeles kodusena tundvana peaks mõnede nimede taga olevaid viiteid, tähendusi või ka mütoloogilise–ajaloolise tausta teadmiseks süvenenumat uurimustööd tegema. Selle raamatuga seoses võib vast jäädagi näiteid tooma, põhiline teadmine seisneb magistratöö seisukohast aga siin, et vaatamata pajudele tähendusega nimedele on kasutatud valdavalt võõrapärastavat strateegiat. Eestindatud nimed võõras kontekstis võivad „Näljamängude“ tõlkija Evelin Schapeli sõnul tunduda võõrkehana ning liigne kodustamine annab lõppkokkuvõttes veidra ja kokkuklopsitud üldmulje. Selliste raamatute puhul, kus väga palju tähendusega nimesid, oleks ehk eessõna või järelsõna heaks võimaluseks nimede tagamaid natuke avada.

Ka otseselt tähenduseta täiesti tavaliste nimede taga peituvad konnotatsioonid, mis meie kultuuriruumis võivad mõistamatuks jääda. Kuigi seda otsesõnu tekstis väljendatud pole, on „Alice Imedemaal“ tegelase Pati kõnepruuk, kirjeldus ja nimi tüüpilised Iiri päritolu mehele, selline konnotatsioon läheb tõlgetes ja teises kultuuris kaduma. Kui valge küülik ütleb Alice-ile valesti Mary-Ann, on see tüdrukule solvav, kuna tüüpiliselt oli see tol ajal teenijatüdruku nimi, jällegi selline konnotatsioon teistes keeltes puudub (Kibbee 2003: 311).

Huvitavad on ka nimed, mis viitavad päriselu inimestele, kus viidatud isiku puhul peaks lugeja midagi nende taustast teadma, et vihjetest aru saada. „Ingverprääniku“ raamatus on viide Briti tv-trendigurudele Trinny ja Susannah-le. Kuigi nende saated on jooksnud ka Eesti kanalitel, siis on raske öelda, kas isegi täiskasvanud neid teavad või mäletavad. Veel huvitavam küsimus kerkib seoses selliste (tänapäeva popkultuuri) viidetega tuleviku suhtes – kas 20 aasta pärast Trinny ja Susannah-st lugedes keegi enam seostest aru saab.

Arusaamatuks võib lastele jääda näiteks ka „Alice Peeglitagusel maal“ viide traditsioonilisele nukuetendusele, kus esinevad tegelased Punch ja Judy.

Järgmisena sulandnimede analüüs.

Sulandnimed

strateegia	kopeerimine	tõlkimine
kokku	1%	99%

Tabel 17.

Sulandnimi (üldinimi+pärisnimi) saavutatakse tavaliselt suure algustähe kasutamisega, näiteks Ema ja Isa („Andja“).

Nagu tabelist kinnitust võib saada, siis peaaegu kõik raamatutes esinenud sulandnimed tõlgiti. Selle nimetüübi puhul tundub tõlkijatel ka võib-olla kõige vähem valikut olema.

Ühe erandina võib välja tuua Avoxid – keeletud-hääletud orjad „Näljamängudes“. Avox on ka iga üksiku Avoxi nimi. Ladina keeles tähendab *vox* häält, seega polnud nimi ka originaalis inglise keelel baseeruvalt moodustatud.

„Andja“ raamatus on sulandnimesid palju. Lähtuvalt suletud ja väikesest ühiskonnast on iga väike asi raamatus tegelastele üks ja ainus ja suur. Maja pole maja, vaid Maja, isa on Isa, ema Ema. Kui tegelased üldse teadaolevalt üht raamatut näinud on, muutub see Raamatuks. Need tähendused ei ole ükskõik mis keeles ühe ja kindla kultuuriga seotud, lisaks on nende taga vägagi otsene tähendus, raamatus on lisaks numbrid kasutusel nimeliste viitajatena, nt viieaastast last nimetatakse ka Viieks, seitsmene on Seitse. Siin võib tõmmata paralleele Alice'i lugude malendite ja kaardipakkide tegelasete nimetamisega nende masti, numbri või asetuse järgi. Väga tavalised asjad on muudetud nimeks, on palju tseremooniaid ja tegevusi, mis pole lihtsalt tegevused, nt Minema Saatmine, Kaaslus, Kaotus jne, sest kõik on Suur, Ainulaadne ja Tähtis, mitte lihtsalt sõnad, vaid Sõna. Mari Niitra (2005b: 47–50) sõnul sobivad seda tüüpi nimed pigem väikelasteraamatutega kokku – sest nende maailm ongi nii lihtne ja iga väike asi suur, et neile tõesti ongi ema Ema. Selles raamatus on sulandnimedega pigem viidatud väljamõeldud ühiskonna lihtsustatusele kui raamatu enda lihtsustatusele. Palju kasutati tõlkimise meetodit ka hüüdnimede puhul.

Hüüdnimed

strateegia	tõlkimine	kombineerimine	kopeerimine	ortograafiline mugandus
kokku	68%	19%	11%	2%

Tabel 18.

Nagu tabelist näha, siis hüüdnimede puhul kasutatakse tõlkimise meetodit peaaegu 70%. Põhjus tundub peituvat ikka hüüdnimedes sisalduvates konkreetsetes viidetes tegelase olemuse, välimuse või eluala kohta. Ka „Näljamängude“ raamatutes, kus muidu valdavalt võõrapärastavat strateegiat kasutati, on hüüdnimed siiski tõlke saanud: Kitsemees (müüb ja peab kitsi), Armunu või Lõõmav tüdruk. Insenerioskustega tribuudid Beetee ja Wiress, kes ristitakse hüüdnimedega Muts ja Volt on originaalis nimedega Nuts ja Volts. Kuna need karakterid tegelevad elektriga, siis on originaalis sõnamäng tegelaskuju Wiressiga (wire – in k juhe), hüüdnimed on samuti viide nende teaduslikule taustale; „Nuts and Volts“ on Ameerika ajakiri hobiinseneridele, tehnikutele ja eksperimentaatoritele, mis keskendub digitaalse elektroonika projektidele. Lisaks tähendab *nuts* veel inglise keeles peast põrunut, mis samuti tegelast iseloomustab. Kui hakata seda kõike tekstis lahti seletama, oleks

tulemuseks arvatavasti paras segadus, kuigi üheks võimaluseks oleks olnud veel ehk hüüdnimed Volt ja Vatt.

„Molly Mooni hämmastavas hüпноosiraamatus“ leidub selline nimi, mis on ühekorraga üldnimi ja hüüdnimi, ja mida saab edukalt veel mitmuse vormis kasutada – Klooned. Ära on tõlgitud ka kõik Molly pihta suunatud hüüdnimed nagu Unemölakas või Jõllsilm (sest tema hääli teeb uimaseks ja silmad asetsevad veidralt). Samas raamatus leidis huvitavat ka loomade nimede tõlkimisel.

Loomade nimed

strateegia	Kopeerimine	tõlkimine	ortograafiline mugandus
kokku	71%	24%	5%

Tabel 19.

“Molly Mooni hämmastavas hüпноosiraamatus” on loomanimed peaaegu kõik iseloomustavad, näiteks ülimalt ärahellitatud koerake Petula (*petulant* tähendab inglise keeles tutrsakas või pahur). Näiteks Turtsuks vms tõlkimise asemel on appi võetud joonealune märkus. Samas aga on raamatus ka eesti keeles häälitsev hiireke Piiks. Siinkohal on raske näha loogikat ühe nime muutmisel ja teise säilitamisel. Ka Alice’il on kass Dinah, kuid raamatutes kohtame veel koera Täpi ja kassi Lumepall. Viimased on loomade väliste omadustega seotud, Dinah ei ole ka tavapärane loomanimi ja seega on talle enda nimevorm alles jäetud. “Näljamängude” kass Buttercup (in k tulikas) sai nime oma kasuka värvi järgi, seda seletatakse joone all alles siis, kui sellega seoses on tekstis sõnamäng. Järgmine tabel iseloomustab fantastiliste tegelaste nimedega seotud tulemusi.

Fantastiliste tegelaste nimed

strateegia	kopeerimine	tõlkimine	ekvivalent	ortograafilne mugandus
kokku	10%	85%	4%	1%

Tabel 20.

Selle nimetüübi all saab palju viidata Alice’i lugudele, kus nimede taga peitub palju kultuurilisi viiteid, mida on raske eesti keelde üle tuua.

Cheshire Cat (Irvik-Kass) on allusion Cheshire juustu sordile, mille pakil oli irvitava kassi pilt. Teises kultuurides selline konnotatsioon aga ei tööta. Küll aga võib laps raamatu illustratsioonidelt näha suure suuga irvitavat kassi.

Originaali Anglo-Saksi kiirkäskjalgade Haigha ja Hatta asemel on Eesti variandis Vana-Rooma käskjalad Janus ja Kybris.

Raamatu „Alice Peeglitagusel maal“ uustrukis on saanud Muna Munast Kuugel Muugel (Humpty Dumpty). Muna Muna sündis Nabakovi „Lolita“ Humbert Humberti sõnakordusest eeskuju võttes (Nabokov, kes ka ise Carrollit tõlkinud, oli omakorda oma teoses väga Carrollist mõjutatud. Nabokov: “Nimetan Carrollit alati Lewis Carroll Carrolliks, sest ta oli esimene Humbert Humbert”), kuid ei rahuldanud tõlkijat juba siis.

Risto Järv mainib nimede muutmist selgitades: „*Kuna need nimed olid tegevustikuga kuidagi seotud, siis tundus, et ikkagi inimesele paremaks mõistmiseks*“. Veel rõhutab ta, et lapsed peaksid siiski nn taustadest ka osa saama ja seetõttu peab nimi siiski reeglina muudetud olema. Samas nendib ta, et leidub ikkagi olukordi, kus seda teha ei saa.

Nagu töö esimeses osas mainitud, siis mida erilisem on karakter, seda suurema tõenäosusega on ka tema nimi tähenduslik, seega pole ehk üllatav, et tõlgitud on üle 80% fantastiliste olendite nimesid. Peab mainima, et paljude fantastiliste olendite puhul oli raske määratlada, kas see või too ikka käib fantastilise olendi alla, sest tegelikult on ju kõik tegelased raamatutes mingil moel fantastilised, mõne tegelasega oli piiri paika panemine raskem kui teisega. Fantastiliste tegelaste kõrval vaadeldi ka fantastilisi kohanimesid:

Fantastilise kohtade nimed

strateegia	kopeerimine	tõlkimine	ekvivalent	kombineerimine
kokku	40%	52%	4%	4%

Tabel 21.

Evelin Schapel kirjutab isikunimede ja kohanimede tõlkimist võrreldes ankeedis: „*Kohanimesid, millel on väga konkreetne tähendus, pigem tõlgiks, sest need võivad anda tegevuspaiga mõistmisele ja ettekujutamisele palju juurde (liigsete kirjeldusteta). Nii ei*

tulnud kõne allagi, et jätan triloogias tõlkimata Meadow. Aas annab lugejale palju parema ettekujutuse, kus ja mis toimub. Isikunimed jätaks pigem tõlkimata. Nime kõlaski peitub palju isiku tegelikust loomusest“.

Peale Aasa leiabki raamatutest veel näiteks pealinna Kapitolium (in k *Capitol*) – siinkohal sai tabelisse panna fantastilise kohanime, mis siiski tunnustatud ekvivalendiga tõlgitud. Samas on *Hob* jäetud Hobiks (mis on must turg), inglise keeles tähendab see nii kaminatule äärset kandeserva, kuid ka paharetti, mis musta turu olemuse hästi kokku võtab, lisaks kõlab natuke nagu *Hub* – terminal või keskus. Ühes küljest ongi Hob elu kihamise keskus, kus saab eluks vajalikku toitu, samas on seal ohtlik ja illegaalne kaubelda. Molly Moon on jällegi jäetud elama Briersville’is (Kibuvitsalinn) Hardwick House’i (Vaevamaja) nimelisse orbudekodusse.

Raamatus „Kiilivõrendik“ toimub osa tegevustikust fiktiivses riigis Bergaalias (*Berg* – saksa k mägi), mis meenutab Šveitsi või Austriat (autor Eva Ibbotson ise on Austrias sündinud). Kuigi see kohanimi on fiktiivne, siis midagi üleloomulikku seal ei toimu, pigem vajas autor väljamõeldud riiki selleks, et mitte mõne reaalse riigi paikade ja ajalooliste sündmustega pahuksisse minna (ELK). Siin jäädud samuti nime originaalvormi juurde. Võõrapärastamine ja kodustamine ongi selle nimetüübiga üldjoontes peaaegu võrdselt kasutusel. Raamatutest võis leida eelmainitud nimetüüpidele lisaks veel nimesid, mida kuhugi eelneva alla paigutada oli raske. Tavaliselt tegu organisatsioonide, hoonete, toodetega. Need tulemused on nähtavad järgmises tabelis.

Muu

strateegia	kopeerimine	tõlkimine	ekvivalent	kombineerimine
kokku	34%	54%	5%	7%

Tabel 22.

Tõlkimist on siin kasutatud üle poolte juhtudest, umbes 1/3 on mindud kopeerimise teed. Teise tabelitega võrreldes on siinkohal kombineermist rohkem kasutatud, mis on ka üsna loogiline, sest nt paljud siia alla käivad nimed koosnevad kahest sõnast, millest üks on liigi näitaja (see või too kirik, väljak, park, kompvek). Kopeeritud said paljud päriseluski eksisteerivad toote- ja brändinimed, tõlgiti rohkem väljamõeldud asju.

„Kõik Winn-Dixie pärast“ saavad Littmus Lozenge (in k nii *romb* kui *pastill*) kommidest Littmus Liizi kompvekid. Siin rõhutatud kõlalisele, mitte tähenduslikkusele. Kuna lasteraamatuid loetakse ka palju ette, on kõlalise kuju arvesse võtmine arusaadav protseduur.

Järeldused ja kõrvalmärkused

Peale puhtalt nimesse puutuva iga raamatu ja nimetüübi puhul eraldi, jäid paratamatult silma ka mitmed muud aspektid, näiteks keelelised küsitavused. Just geograafiliste kohanime puhul tekkis vahel vajadus EKIs kontrollida, kas ikka teatud kohanime kirjutatakse nii nagu raamatutest kirja pildi leida võis. „Videvikus“ on eelistatud nimevorme Kalifornia ja Havai, kuigi EKIs soovitab California ja Hawaii, raamatus valitud vormid nimetab EKIs „mööndavateks“. Lisaks muutus vahel kontekst meetrisüsteemis maailmast jalgades ja tollides arvutavaks, ja siis jälle tagasi.

Vaadates tagasi magistritöö teoreetilistele lähtekohtadele, meenutan, et lastekirjanduse kaheks suurimaks eripäraks tavakirjanduse puhul olid autori (tõlkija)-adressaadi vastuolulisus ning seotus pedagoogikaga, samuti oli juttu lastetekstide mitmetasandilise intreperteerimise võimalusest. Vaadates pedagoogilise poole peale leidub nii raamatuid, mis kirjutavad lastele kui täiskasvanutele, kartmata moraalselt keerukamaid süžeele uurida („Andja“, „Lahvatab leek“), kui ka traditsiooniliselt moraalitsevaid head *versus* pahad jutud (rikkad lapsed on vastikud, vaesed kõrge õiglusemeelega sümpaatsed mässajad („Kiilivõrendik“), lapsi kujutatakse kui ilmaasjadest absoluutselt mitte midagi taipavaid („Poiss triibulises pidžaamas“) või väga nutikadena. Mida vähem naiivsem on lapstegelane, seda suurem on võimalus rääkida teksti mitmetasandilise intreperteerimise võimalusest mitme eri vanuses lugeja jaoks. Kõige enam saab vast sellest rääkida „Näljamängude“ raamatute ja „Andja“ puhul, samuti Alice'i lood. Teine lugu on raamatutega, kus peaks lapsevanem kui selgitaja lugemisel juures olema.

Teoreetilises osas arutleti adressaadi küsimuse üle. Kui võtta aluseks samastumisproblematika ja eeldada, et lugude peategelased kipuvad olema enam-vähem samas vanuses, kui lapsed ja noored kellele teos suunatud peaks olema, siis joonistuvad siinkohal välja mõned suundumused. Esiteks ei saa jääda märkamata, et pea kõik peategelased on tüdrukud, seda kolme erandiga („Poiss triibulises pidžaamas“, „Andja“ ja „Kivisüda“, kuigi stiilipuhtaks poisteraamatuks saaks ka neist kolmest vaid viimast pidada). Protagonistide vanused jäävad vahemikku 9–17 eluaastat, suurem osa lapstegelaestest on vanuses 10–12. „Videviku“ ja „Näljamängude“ kangelannad on vanemad (16 ja 17) ning ka need raamatud on pigem suunatud teismelisele kui lapslugejale. „Andja“ tagakaanel on märkus vanusele 12+ ning ka peategelane saab raamatus 12-aastaseks. Huvitaval kombel

märgitakse „Näljamängude“ sihtgrupina 10–14 aastased lapsed-noored ning lisatakse, et see vanusegrupp on jäänud viimasel ajal tähelepanuta. Tõlkija Evelin Schapel ise neid puhtalt lasteraamatuteks aga ei pea, tema käsitluses algab sihtgrupp just sealt, kus see ELKi jaoks lõppeb ehk vanus 14–20 (nagu raamatu peategelasedki), lisaks näeb tõlkija lugejatena 20–30-aastaseid fantaasiakirjanduse fänne. ELKi raamatututvustuses märgib Jaanika Palm selle siiski ka täiskasvanule sobivaks lugemiseks, sest „... autor on kätkenud teostesse ka ohtralt mõtlemisainet“. Lapsevanemaid mainitakse lisaks „Andja“ tutvustuses ning „Poiss triibulises pidžaamas“ juures. „Andja“ on määratletud samas tutvustuses teismelistele suunatud teoseks ning „Videvikku“ nimetab Palm noorsooromaaniks. „Alice Imedemaal“ ja „Alice Peeglitagusel maal“ uusväljaanne on ettevaatlikult tituleeritud kui „...sobiv lugemisvara söakale ja keskmisest kirjaoskajamale lapsele ning samade omadustega täiskasvanule. Kes absurdihuumorit hinnata ei oska, see parem hoidku ohutusse kaugusse“ (ELK). Selle üle, kas „Alice Imedemaal“ on ikka lasteraamat või ei, on palju arutletud. Tõlkija Risto Järve arvates oli see siiski pigem lastele suunatud teos, kuid Järv märgib samas, et ise luges ta raamatut alles täiskasvanuna ning ka paljusid tema tutvusringkonnast ei kõnetanud raamat enne täiskasvanuiga.

Veel saab valimi raamatute juures tähelepanekuna ära märkida, et pea pooled raamatutest on osa triloogiast või suuremastki raamatuseeriast. Samuti umbes pooltest neist on kas juba valminud filmid või plaanitakse neid. Ehk siis need raamatud ja neis olevad nimed ei ole eraldiseisvad ja lõplikult paigas, teistes žanrites teevad tõlkijad vahel teistmoodi otsuseid ning mõni tegelane võib kinolinal hoopis kellekski teiseks lõpuks saada. Peategelaste sugu ja vanused jagunesid järgmiselt:

„Näljamängud“: 16. a tüdruk Katniss
„Andja“: 11/12. a poiss Jonas
„Kiilivõrendik“: 11. a tüdruk Tally
„Poiss triibulises pidžaamas“: 9. a poiss Bruno
„Ingveripräänik“: 12. a tüdruk Ginger
„Kivisüda“: 12. a poiss George
„Alice Imedemaal“: prototüüp Alice Liddell oli 10. a tüdruk
„Molly Mooni hämmastav hüpnosiraamat“: 11. a tüdruk Molly
„Kõik Winn-Dixie pärast“: 10. a tüdruk Opal
„Videvik“: 17. a tüdruk Bella.

Veel on vaadeldud järelsõnade või eessõnade puudumise probleemi tänapäeva lasteraamatutes. Eriti kerkis selle võimaluse vajalikkus üles ühe raamatu juures: „Poiss triibulises pidžaamas“. Käsitletud on holokausti-teemat ja seda problemaatiliselt, eelkõige tundub küsimus seisnevat autoripoolses puudulikus taustainfos. Kui selline lähenemine oli autorilt ka taotluslik, oleks selle selgitamine raamatu lisainfos ikkagi abiks. Kindlasti raamat, kus lapsevanem võiks olla juures ja üht-teist juurde selgitada, abiks lapsevanemale oleks ühtlasi järelsõna või eessõna. Lisatekstide olemasolu peakski olema eelkõige suunitletud konkreetse teksti olemusest ja on kirjastuse-toimetaja-tõlkija asi selline olukord ära tunda. Autori juttu ümber tegema ei saa hakata, järel- või eessõna on aga võimalik valik. Väga põhjaliku ja huvitava järelsõna on Risto Järv kirjutanud 1993. aasta „Alice Peeglitagusel maal“ esmatrükile, mis suures osas käsitlebki nimede tõlkimisega seondunud küsimusi.

Mõned tähelepanekud on valimi põhjal võimalik teha ka joonealustest märkustest. Ka sellesse võimalusse suhtutakse väga erinevalt. Joonealune märkus, ka kõige asjakohasem, on Lange arvates märk ebaõnnestunud tõlkimisest. Seega on tõlkijad õppinud kas leppima paratamatusega, et mõned saavad ja mõned ei saa aru ja neist loobunud, või siis teksti sisse need mingil moel tõlkinud (Lange 2008: 33). Risto Järv mainis intervjuus, et talle oli üldse lasteraamatu puhul välistatud mõte joonealust märkust kasutada ja kõik peaks siiski tekstis olema ära öeldud. Sellegipoolest näitab raamatute analüüs, et päris ilma nendeta siiski tõlkijad tihtipeale ei saa. Triin Taelale on allmärkus heaks võimaluseks lisainfo edastamiseks, ning vahel ka vältimatuks abivahendiks. Evelin Schapel nimetab joonealust märkust vältimatuks abivahendiks, mis mõnikord ainus võimalus anda lugejale lisainfot, kuid kasutab seda ise nii vähe kui võimalik, sest „...teksti kui terviku lugemist segab see, kui peab pidevalt joone alt järke pidama“. „Näljamängude“ raamatutes on joonealust märkust tõesti kasutatud ainult siis, kui ette tuli konkreetselt nimega seotud sõnamäng. Märkus pandi kirja siis, kui sõnamäng esimest korda ilmnes, mitte siis, kui nimi ise esimest korda tekstis ilmnes, ehk võib järelda, et ilma sõnamänguta oleks ka muidu tähendusega nimi jäänud lahti seletamata. Sama loogikat kasutati suuremas osas raamatutes – selleks, et kasutada allmärkust, pidi selleks kindel põhjus olema. Erandiks sellele reeglile oli „Molly Mooni hämmastav hüpnosiraamat“. Kokku raamatute 28 allmärkusest on lausa 15 kasutatud just siin. Lastele on lisaks tähendusega nimedele lahti seletatud ka seda, kes tuntud nime taga peitub – tärnike on nii Ginger Rogersi kui Shirley Temple'i nime taga, samas on aga otsustatud, et Charlie Chaplin on piisavalt tuntud inimene. ELKi kodulehel igal juhul kiidetakse tõlkija leidlikkust nimede tõlkimisel. Joonealuseid märkuseid on raamatus kasutatud valdavalt isiku ja

loomanimede puhul. Nagu väitis Nord (2003: 182–196) asendamise kohta – kui alustada, on raske teada millal lõpetada – võib sama öelda ka joonealuste märkuste kohta – kui juba minna lahtiseletamise teed, siis kustmaalt otsustada, et seda või toda tähendusevarju enam lahti ei seleta. Näiteks on jäetud tähelepanuta Gobbledygooki maa (tõlge oleks: sõnamulin, plära, kapula keel) või äri nimega Mouldi vana kuld (Mould on inglise keeles kõdu ja tegu on antiigipoega, Mould on omaniku nimi, milles peitub seos tema elukutsega).

Vaatlen veel mõnd mõtet tõlkijatelt, mida eelneva aruteluga otseselt siduda ei saanud. Ühelgi küsitletud tõlkijast ei olnud enne tõlkimise juurde asumist nimede osas eelnevaid ettekirjutusi, küll arutati hiljem tõlkimise käigus tekkinud küsimusi tuttavate, koduste ja toimetajaga, üldiselt siiski teiste täiskasvanute, mitte lastega. Nimi Muna Muna sai samuti esmatrükki just Risto Järve sõbra soovitusel. Kõik tõlkijad olid ühel nõul, et lastekirjanduse tekstid on teistmoodi tekstid ja nendes olevate nimede tähenduslikkust ning lugeja ealisi iseärasusi tuleks arvesse võtta. Nii Järv kui Tael viitasid siinkohal muinasjuttudele. Evelin Schapel ise küll ütleb, et eelistab võõrapärastavat tõlkestrateegiat, kuid samas ei peagi ta „Näljamänge“ puhtalt lasteraamatuks. Eestindatud nimed võõras kontekstis võivad Schapeli sõnul tunduda võõrkehana ning liigne kodustamine annab lõppkokkuvõttes veidra ja kokkuklopsitud üldmulje, kuid noorema vanuseastme puhul on nimede tõlkimine/eestindamine olulisem. Ta kirjutab: *„Siin on tähtis nime hea ja mugav kuju, eriti kui sellel ka tähendus on: aitab kaasa teksti mõistmisele, kujutluse tekkimisele jne. Seega võib tõlkimine/eestindamine olla põhjendatum. Väikelaste ja noorema kooliastme puhul on ka oluline, et ema ja vanaemagi ette lugedes teaksid, kuidas nime hääldada, hääldaksid seda ühtemoodi, ja lastelgi on loetut parem mõista. Oma nelja-aastasele tütrele eelistan lugeda Eesti autorite raamatuid. Tõlkeraamatute puhul loen nimesid nii, nagu neid eesti keele reeglite järgi hääldatakse. Eriti raske on eirata inglise keele hääldust ja seepärast soovingi väikelaste ja noorema kooliea raamatute puhul, et oleks võimalikult lihtsad ja eestlase jaoks hästi hääldatavad nimed“.*

Juba kolme küsitletud tõlkija vastusest võib välja lugeda väga erinevaid hoiakuid (Schapel pigem eelistab võõrapärastamist, Järv pigem kodustamist ja Taelal puuduvad väga kindlad veendumused selles küsimuses). Nagu tõlkimisega üldiselt, ei saa ka nimede puhul ümber paratamatuse teemast – midagi läheb siiski alati kaduma ja kõike ei saa sajaprotsendiliselt edasi anda. Tuleb teha kompromisse ja valikuid ning vahel kindlate strateegiate jäiga

järgimise asemel usaldada lihtsalt vaistu. Universaalset tõde ja juhiseid ei leidu. Kokkuvõtvalt olid aga peamised tähelepanekud:

- Kopeerimise suure protsendi taga üldskoorist on enamjaolt isikunimed, mis jäetakse kõige suurema tõenäosusega originaalvormi.
- Ortograafilist mugandust oli väga vähe, kokkuvõttes ainult 1% ringis.
- Kõige rohkem tõlgitakse kirjeldavaid ja omadusi väljendavaid hüüdnimesid, fantastiliste tegelaste ja kohtade nimesid.
- Ei hoita alati kindlalt raamatu kestel valikutest kinni: kui pealtnäha sarnase olemusega nimi on üks kord tõlgitud või joonealuse märkusega lahti seletatud, siis ei pruugi see teist korda nii olla. See on kooskõlas ka teooriaga, milles väidetakse, et üks ja sama tõlkija võib ühe teose piires nimedega seoses teha erinevaid otsuseid ja kasutada mitmeid erinevaid meetodeid.
- Eestis ei ole väga kindlat ja juurdunud traditsiooni nimedega ümberkäimisel. On riike, kus on väga tavaline ja normaalne isikunimesid kohalikeks muuta (Brasiilia), Eestis sellist üldist ja kindlat trendi ei ole täheldada.
- Kokkuvõtvalt võib hüpoteesi lugeda kinnitatuks isikunimede osas, muude nimetüüpide puhul kaldutakse strateegiatega kas kodustamise poole, või asub tulemus skaala keskel, ja regulaarsest tegevusviisist rääkida ei saa.

Kokkuvõte

Lastekirjandusel on oma lugejaskonnale väga oluline mõju. See harib lapsi teiste kultuuride osas, vahendab väärtusi, käitumisnorme, kujundab identiteeti, pakub samastumisvõimalusi karakteritega. Karakterite nimed ei ole üldjuhul juhuslikud ega tähenduseta, vaid nende taga on mingi autori kavatsus ja motivatsioon. Nimede tõlkimine lastekirjanduses on keerukam protsess, kui esmapilgul paista võib ning nõuab tõlkijalt delikaatseid otsustusprotsesse, kus peab arvesse võtma nime tähendusi, olulisust kontekstis, kultuurilist tausta ja lapse kui adressaadi ealisi iseärasusi. Nimed lastekirjanduses kannavad tihtipeale loo seisukohast tähtsat infot, nad kirjeldavad ja iseloomustavad karakterit või kohta ning annavad vihjeid nende olemuse ja saatuse kohta loos.

(Laste)tõlkekirjandus annab hea võimaluse õppida teiste kultuuride ja mujal elavate inimeste elu-olu kohta, üheks vahendiks selle saavutamisel on nimed, mistõttu on oluline kaaluda kas ja kuidas nendega sihttekstis ümber käia. Ühest küljest pakuvad võõrapärased nimed huvi, on põneva kuju ja kõlaga, mõjuvad müstiliselt. Nad annavad teada ja õpetavad lastele, et mujal elavad teistmoodi inimesed teistsuguste nimedega, andes seega lugudele ka teistmoodi õhustiku ja võõrapärase hõngu. Leidub aga ka vastaseid kodustavat strateegiat pooldavast leerist, kelle arvates tehakse nimesid võõrvormi jättes väikesele lugejale karuteene, kuna võõrapärane ja keerukas ning harjumatu nimekuju võib hoopiski last lugemisest võõrandada, kuna lapse piiratud lingvistilised ja kultuurilised teadmised ei võimalda nimest aru saada ning võõrapärase tolereerimine on lapsele raskem. Nii ongi läbi aegade otsustatud lastelugusid tihtipeale edastada omakultuuris toimuvaina, kus tegelased muudavad seega ka oma rahvust. Võõrapärastava strateegia pooldajad peavad sellist teguviisi originaali vastu lugupidamatust näitava ja last alahindava tegevusena, nende arvates peaks just andma lapsele võimaluse tutvuda võõra ja uuega, pakkudes talle keerukamaid nüansse.

Niisiis on tõlkija lasteloos nimega silmitsi seistes keeruka valiku ees, kas jääda truuks originaalile või sihtkultuurile, kas jätta nimi originaalvormi või tõlkida-mugandada see muul moel sihtkultuurile sobivaks. Lihtsaid ja sirgjoonelilisi vastuseid siin ei leidu ja iga tõlkija peab lõpuks ise need valikud tegema. Mis tahes strateegia poole kalduda, paratamatult läheb midagi kaduma, tuleb teha kompromisse ja usaldada vaistu. Sellegipoolest on igal ajal siiski mingid omad suunad ja normid, mis tõlkevalikuid rohkem või vähem mõjutavad. Kui muutuvad ajad ja normid, ning ka lapsed ja nende teadmised, siis miks mitte ka tõlked.

Magistritöö hüpotees toetus arvamisele, et tänapäeval Eestis pigem võõrapärastatakse, seoses üha globaliseeruva maailma, teistest kultuuridest teadlikemale ja inglise keeles end kodusemalt tundvate laste ning kogu tõlkemaastiku kultuurilise pöördega – liikumisega suuremale laste ja originaaltekstide austuseni. Hüpteesi kontrollimiseks võeti vaatluse alla 12 raamatust koosnev valim, mille moodustasid ELKi kuu raamatuteks valitud teosed ajavahemikus mai 2008 – juuli 2010, valimisse valiti vaid inglise keelest tõlgitud raamatud.

Vaadeldi nii isiku- kui kohanimesid, mis omakorda jagunesid isiku-, loomade, hüüd-, fantastiliste olendite ja kohtade ning klassikalisteks koha- ja isikunimedeks. Analüüs kinnitas hüpoteesi tõlevastavust isikunimede ja nende diminutiivde osas, muude nimetüüpide puhul nii selgelt tulemused välja ei joonistunud. Fantastilised kohad ja olendid ning kirjeldavad ning iseloomustavad hüüdnimed said kõige suurema tõenäosusega tõlked. Nende puhul oli ka kõige rohkem karta tähenduste kaotsiminekut. Väga vähe võis näha ortograafilist mugandamist. Kinnitust sai ka see, et üks ja sama tõlkija võib ühe raamatu piires nimedega ümber käies teha erinevaid otsuseid ja kasutada mitut erinevat meetodit. Väga kindlat ja juurdunud traditsiooni Eestis nimedega seoses ei ole, mis tähendab, et tõlkijad võivad end nimede suhtes otsuseid tehes üsna vabalt tunda, neile ei ole selles küsimuses kindlaid ettekirjutusi.

Vaatamata üldreeglile, mis ütleb kategooriliselt, et nimesid üldse tõlkida ei tohiks, on seda alati tehtud ja tehakse ka edaspidi, kuigi teatud eelistused võivad ajas muutuda. Lisaks on läbi aegade saanud täheldada, et ka kõige karmimatel kodustamise vastastel ei jää teatud olukordades muud üle, kui tõlkida ja muuta. Kolm magistritöö jaoks küsitletud tõlkijat olid kõik ühel nõul, et lastekirjanduse tekstid on natuke teistmoodi tekstid, nimed neis on erilisemad kui täiskasvanutele suunatud kirjanduses ning lähtuvalt adressaadi eripäradest tuleb nende puhul ka nende muutmist rohkem kaaluda.

Magistritöö kirjutamise jooksul sai selgeks, et sellel suunal oleks paljutki edasi uurida. Üheks võimaluseks oleks laiendada valimit adekvaatsemate tulemuste saamiseks või võtta vaatluse alla mõni muu ajaperiood ja kasutada võrdlusmomenti täna *versus* minevikus. Lisaks oleks võimalus võrrelda ja analüüsida eri keeletest tehtud tõlkeid.

Summary

Translation of Names in Children's Literature

Translation of names in children's literature, despite what may seem at first glance, is in fact a very complicated multi-faceted, creative and difficult job, where there are number of things to consider before making the decision regarding the fate of the original name. Some translators prefer to stay faithful to original and keep the names in their intended form in order to respect the original and young reader's capabilities. Others believe foreign looking and sounding names will reduce child's joy for reading and therefore alien and complicated names should be changed. When the names are domesticated their bearers usually also lose their original nationality as names are profoundly connected to culture. When Michael becomes Mihkel, he also becomes Estonian and with that the entire story has made a significant shift. Whether this action benefits the child or in fact keeps them away from interesting knowledge is a matter for great debate. There are supporters and antagonists for each side. However the hypothesis for this paper argues that in modern day Estonia there is a better chance to see a foreignizing strategy in use. This belief is based on the children's growing knowledge of world, languages and cultures around them and there is no such need for explanation and change as there might have been a few decades ago, when children did not have the same access to the outside cultures as they do today. Also the cultural turn in whole has made respect towards original and reader the desired outcome.

The paper concentrated on character names (personal names) including nick-names, classical names, names for fantastical creatures and animals as well as place names, both classical and fantastical. Hypothesis was confirmed partially. While personal names do stay intact in their original form almost 100%, other name types have varied fates. It's mostly nick-names, fantastical creatures and places that change their names, which is also a rather logical outcome as these are the names that most commonly carry a meaningful, describing gist.

Though there are certain trends and norms for different times, still there are no universal truths and guidelines for translators on this matter. Something will go missing along the way no matter what choice is made. Decisions must be made though, based on careful consideration for all possible meanings of the name, final choice sometimes coming down to a gut feeling.

Despite a categorical rule that says names should never be changed, what is certain, whether more or less, names will always be changed to some extent, as it has been always done historically. It is the question of where to start and where to end.

Allikad

- Aguilera, E. C. (2008). The Translation of Proper Names in Children's Literature. *E-f@bulation*, (2) 2008.
- Albin, V. (2003). What's in a Name: Juliet's Question Revisited. – *Translation Journal* 7(4).
- Aru, E. (1996). Tõlkija eessõna. – *Sõrmuste isand. Sõrmuste vennaskond*. J.R.R. Tolkien. Tallinn: Tiritamm, lk 11–12.
- Bertills, Y. (2004). *Beyond Identification. Proper Names in Children's Literature*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Bettelheim, B. (2007). *Muinasjuttude võlujõud*. Tallinn: Pegasus.
- Colfer, E. (2003). *Artemis Fowl*. Tallinn: Hotger.
- Eesti Keele Instituut (a) <http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?p=6&p1=5>. [22.12.2011]
- Eesti Keele Instituut (b) http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?link=L_8. [23.12.2011]
- Eesti Lastekirjanduse Keskus <http://www.eltk.ee/lugejale/kuu-raamat>. [12.11.2011]
- Epstein, B. J. (2009). In Name Only? Translating Names in Children's Literature. – *Northern Lights: Translation in the Nordic Countries*. Peter Lang, Oxford and Berne, lk 191–209.
- Fernandes, L. (2006). Translation of Names in Children's Fantasy Literature: Bringing Young Reader into Play. – *New voices in translation studies 2 (2006)*, lk 44–57.
- Fornalczyk, A. (2007). Anthroponym Translation in Children's Literature - early 20th and 21st centuries. – *Kalbotyra*, 57, lk 93–101.
- Hagfors, I (2003). The Translation of Culture-bound Elements into Finnish in the Postwar Period. – *Meta: Translators' Journal*, 48(1-2), lk 115–127.
- Jaleniauskiene, E., Cycelyte, V. (2009). The Strategies for Translating Proper Names in Children's Literature. – *Studies about languages 2009(15)*, lk 31–42.
- Kaer, K. (2005, september 5). Tõlkides Harry Potterit. – *Eesti Päevaleht*. <http://www.epl.ee/news/kultuur/krista-kaer-tolkides-harry-potterit.d?id=51018535>. [15.10.2011]
- Kibbee, D. A. (2003). When Children's Literature Transcends its Genre: Translating Alice in Wonderland. – *Meta: Translator's Journal*, 48 (1-2), lk 307–321.
- Kivisildnik, S. (1997, veebruar 28). Aafrika Shakespeare Euroopa ühendamise vastu. – *Postimees*. <http://www.postimees.ee/leht/97/02/28/kultuur.htm>. [22.11.2011]

Klingberg, G. (1986). *Children's Fiction in the Hands of the Translator*. Malmö: CWK Gleerup.

Krusten, R. (1995). *Eesti lastekirjandus*. Tartu: Elmatar.

Krusten, R., Kumberg, K., Mürsepp, M., Niitra, M., Ojala, H., Palm, J., Reidlov, M., Tarrend, A. (2006). *Lastekirjanduse sõnastik*. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus.

Laansoo, H. (2009). *Olendite ja elukate, maagiliste esemete ja vahendite ning loitsude nimetuste tõlkimine „Harry Potteri“ eestindamisel*. Tallinna Ülikooli eesti keele ja kirjanduse instituut. Tallinn. [Bakalaureusetöö].

Lange, A. (2008). *Tõlkimise aabits*. Tallinn: Valgus.

Lathey, G. (2005). Discovering difference: studying translations for children at Roehampton. – Hallford, D., Zaghini, E. (Eds.). *Outside In: Children's Books in Translation*. Chicago: Milet Publishing.

Mattheus, A. (2010). *Noor(te)kirjanduse plahvatus*. Looming nr 9.
http://www.looming.ee/?archive_mode=article&articleid=455. [15.10.2011]

Newmark, P. (2003). *A Textbook of Translation*. New York: Longman.

Niitra, M. (2005a) *Antropomorfiseerimise mehhanismid loomalugudes eesti lastekirjanduse näitel*. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskond. Tartu. [Magistritöö].

Niitra, M. (2005b). Sotsialiseerumine laste- ja aabitsakirjanduse kaudu. Nimepoeetika analüüs. – *Lastekirjandus – see on imelihtne. Valik algupärase lastekirjanduse päeva ettekandeid aastatest 1999-2009*, lk 47–50.

Nikolajeva, M. (2001). The Changing Aesthetics of Character in Children's Fiction. – *Style*.
http://findarticles.com/p/articles/mi_m2342/is_3_35/ai_97074157/. [17.11.2011]

Nord, C. (2003). Proper Names in Translations for Children: Alice in Wonderland as a Case in Point. – *Meta: Translators' Journal*, 48, lk 182–196.

O'Connell, E. (2003). What Dubbers of Children's Television Programmes Can Learn from Translators of Children's Books? – *Meta: Translators' Journal*, 48(1-2), lk 222–232.

Oittinen, R. (1993). *I am me – I am other: on the dialogics of translating for children*. Tampere: University of Tampere.

Onomastika NET. <http://www.history.ee/ono/>. [15.10.2011]

O'Sullivan, E. (2002). Comparing Children's Literature. – *Gfl journal* 2 (2002), lk 33–56.

Palm, J. (2000). Lastekirjanduse piirid ja piiritlematus. – *Lastekirjandus – see on imelihtne. Valik algupärase lastekirjanduse päeva ettekandeid aastatest 1999-2009*, lk 7–9.

Paloposki, O., Oittinen, R. (1998). The Domesticated Foreign. – Chesterman, A., Callardo San Salvador, N., Cambre, Y. (Eds.). *Translation in Context: selected contribution from the EST congress, Granada*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, lk 373–377.

Puurtinen T. (1998). Syntax, Readability and Ideology in Children's Literature. – *Meta* (XLIII, 4), lk 524–533.

Shavit Z. (1986). *Poetics of Children's Literature*. Athens and London: The University of Georgia Press.

Somnium Mirabile. Fantaasiakirjanduse ümarlaud.
<http://www.fantaasia.planet.ee/SoM/index.php> [15.10.2011]

Särkkä, H. (2007). Translation of Proper Names in Non-fiction Texts. – *Translation Journal* 11(1).

Tabbert, R. (2002). Approaches to the Translation of Children's Literature. A Review of Critical Studies Since 1960. – *Target* 14 (2), lk 303–351.

Tarrend, A. (2003). Miks Reggi ei ole Sipsik? – *Nukits*. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 33–37.

Tarrend, A. (2005). Tõlge täidab tühikut. Tänapäeva eesti laste ja noortekirjanduse valged laigud. – *Lastekirjandus – see on imelihtne. Valik algupärase lastekirjanduse päeva ettekandeid aastatest 1999-2009*, lk 51–58.

Torop P. (1999). *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.

Tymoczko, M. (1999). *Translation in a Postcolonial Context*. Manchester: St. Jerome.

Venuti, L. (2008). *The Translator's Invisibility: a History of Translation*. London, New York: Routledge.

Vermeer, J. H. (1986). *Voraussetzungen für eine Translationstheorie: einige Kapitel Kultur- und Sprachtheorie*. Heidelberg: Vermeer.

Vermes, A. P. (2003). Proper Names in Translation: an Explanatory Attempt. – *Across Languages and Cultures*, 4 (1), lk 89–108.

Wikipedia. http://et.wikipedia.org/wiki/Pipi_Pikksukk. [15.12.2011]

Wattenberg, L. (2011). Names in Translation: Astrid Lindgren Edition. – *The Baby Name Wizard*. <http://www.babynamewizard.com/node/35764>. [15.11.2011]

Yamazaki A. 2002. Why Change Names? On the Translation of Children's Books. – *Children's Literature in Education* 33(1), lk 53–62.

Joonised:

research.wsulibs.wsu.edu.

cinema.rockwitch.com.

Valim

- Byng, G. (2008). *Molly Mooni hämmastav hüpnosiraamat*. Tallinn: Tiritamm.
- Byng, G. (2002). *Molly Moon's Incredible Book of Hypnotism*. New York: Harper Collins.
- Boyne, J. (2009). *Poiss triibulises pidžaamas*. Tallinn: Fookus Meedia.
- Boyne, J. (2010). *Boy in the Striped Pyjamas*. London: David Fickling Books.
- Carroll, L. (2008). *Alice Imedemaal. Alice Peeglitagusel maal ja mida ta seal nägi*. Tallinn: Tänapäev.
- Carroll, L. (2000). *Through the Looking-Glass and What Alice Found There*. Oxford: Oxford University Press.
- Carroll, L. (2001). *Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking-Glass*. UK: Ware: Wordsworth.
- Carroll, L. (1993). *Alice Peeglitagusel maal ja mida ta seal nägi*. Tallinn: Risto Järv.
- Carroll, L. (1971). *Alice Imedemaal*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Cassidy, C. (2009). *Ingveripräänik*. Tallinn: Varrak.
- Cassidy, C. (2008). *Gingersnaps*. UK: Penguin Books.
- Collins, S. (2009). *Näljamängud*. Tallinn: Tänapäev.
- Collins, S. (2010). *Lahvatab leek*. Tallinn: Tänapäev.
- Collins, S. (2009). *The Hunger Games*. London: Scholastic.
- Collins, S. (2009). *Catching Fire*. London: Scholastic.
- DiCamillo, K. (2008). *Kõik Winn-Dixie pärast*. Tallinn: Draakon & Kuu.
- DiCamillo, K. (2001). *Because of Winn-Dixie*. New York: Walker Books.
- Fletcher, C. (2008). *Kivisüda*. Tallinn: Koolibri.
- Fletcher, C. (2006). *Stoneheart*. London: Hodder Children's Books.
- Ibbotson, E. (2010). *Kiilivõrendik*. Tallinn: Varrak.
- Ibbotson, E. (2008). *The Dragonfly Pool*. London: Macmillan Children's Books.
- Lowry, L. (2010). *Andja*. Tallinn: Draakon & Kuu.
- Lowry, L. (1994). *The Giver*. New York: Laurel-Leaf Books.
- Meyer, S. (2008). *Videvik*. Tallinn: Pegasus.
- Meyer, S. (2008). *Twilight*. London: Atom.

Lisad

Lisa 1. Intervjuu Risto Järvega

Intervjuu toimus 18.10.2011 Tallinna Lennujaamas, kl 13.30-14.30.

(I: intervjuueerija, RJ: Risto Järv)

I: Kas ma sain õigesti aru, et esmatrükk ilmus 93. aastal ja kui 2008 uuesti välja anti, siis tehti enne väike uuenduskuur?

RJ: *Jah.*

I: Kuidas see raamat üldse jõudis teieni?

RJ: *93 siis tähendab, ma kuidagi leidsin enda jaoks „Alice Imedemaal“ siis, lugesin teda siis ja sain teada, et järg on ka, ja siis lugesin selle ka läbi, ja siis imestasin miks seda pole tõlgitud, ja siis mõtlesin et proovin ise, ja siis hakkasin tõlkima.*

I: Kas te siis pakkusite kirjastustele?

RJ: *Ma tegelikult andsin ise välja. See oli siuke aeg ka, kui.. jah,... isetegemine... isetegemise ajastu. Ja noorel inimesel igasugu palju mõtteid ja mõtlesingi, et annan ise välja.*

I: Seega siis teil mingeid ettekirjutusi ei olnud, selles osa kuidas peaks...

RJ: *Ei, ei.*

I: Kas te üldse võtsite seda lasteraamatuna, kuna te ka seda Alice´it ise alles täiskasvanuna lugesite, kas see... adressaadiks oli teile üldse laps või ei olnudki mingit kindlat vanusegruppi silme ees?

RJ: *Jah...raamatuna ma ju teadsin, et ta on lastele mõeldud ilmselt ja ikkagi püüdsin teha nii, et oleks ka lastele loetav, aga ma arvan, et ma punusin (?) sinna sisse ikkagi, et oleks ka täiskasvanutele nauditav tegelikult, noh ma rääkisin eelnevalt „Alice Imedemaal“ lugenutega, et neid ka see lapsena tihtipeale ei kõnetanud, siin oli oma osa vist Vive Tolli illustratsioonidel, et jah ühest küljest on hästi ... sellise kunstniku tehtud, nad on omanäolised ja nad on põnevad, aga teisest küljest lastele ilmselt ei ole, nii et...*

I: Aga üldises plaanis, kas te üldse arvate, et lastekirjandust tuleks tõlkida teistmoodi kui täiskasvanutele, eriti just nimede osas? Et täiskasvanute puhul teha ühed valikud, aga lastele kuidagi teistmoodi läheneda?

RJ: *No jaa... võib olla selles suhtes küll, et osadel juhtudel lasteraamatutes ikkagi see nimi on ju... noh kuidagi nii kuidas nüüd öelda, nad on tihtipeale vist nii seotud selle tegevustikuga, lapse puhul tuleb neid taustu,... ta ei tarvitse kõike teada, noh minu... ikkagi see on mu ainus tõlge, ütleme nii, et asjaarmastaja, ei ole tõlkija, või ühepäevatõlkija, ega ma nüüd hirmus palju tõlketeoreetiliselt seda läbi ei mõelnud, aga ma arvan, et ma nagu*

sellele küll mõtlesin ikkagi, et laps peaks ka aru saama nagu neist taustadest piisavalt, mis seal raamatus on ja no siis reeglina see nimi peab olema muudetud, aga noh on teatud asju, kus jälle ei saa muuta, et see Alice raamatuga on ka ikkagi... kompromissid, see on ju nii ja naa tegelikult, Alice'i enda nimigi...

I: ...seda oleks ju ka võinud eestindada tegelikult...

RJ: *Oleks, oleks võinud jah, ma tegelikult toona vaatasingi mida on teinud naabrid, naabrid soomlased. Nemad on küll Liisaks tõlkinud selle Alice'i, venelastel ei olnud nagu neil tõlgitud... kuigi ei, osades variantides oli tõlgitud.*

I: Ma ise uurisin ka, et tegelikult kogu maailmas on sellega väga palju erinevaid valikuid tehtud.

RJ: *Ilmselt nagu selle teose märgilisuse tõttu ma arvasin, et see tegelase nimi peab ikka jääma samaks.*

I: Kas te arutasite ka kellegagi, katsetasite kellegi peal, kuidas neile meeldib, mida nad arvavad?

RJ: *Ma arvan, et seda Alice nime mitte, aga neid teisi nimesid küll, mis seal tegelastel olid.*

I: Laste peal või teiste täiskasvanute?

RJ: *Teiste täiskasvanute, toonaste tudengite, kes, ma ei tea, kuskil '92.*

I: Kas mäletate ka mingeid konkreetseid nimesid, mis kõige rohkem panid mõtlema?

RJ: *Tähendab..tegelaste nimede valikul?*

I: Jah, kui võtsite nimed, kas tõlkida või mitte, millised olid kõige erdamad, millega oli kõige rohkem kaalumist ja mõtlemist?

RJ: *Ei mäleta ausalt öelda.*

I: Võib-olla siis polnudki suuri probleeme?

RJ: *Ju siis ei olnud jah.*

I: Kas üldises plaanis siis pigem pooldategi seda, et lastele pigem eestindada need nimed, kui jätta võõrapäraseks?

RJ: *Jah, ilmselt küll, aga ma ütlen, et see noh, ma ei tea, lugeja seisukohta, eks ma olen ise ka ju lastele ette lugenud, siis tundub küll, et ...loomulikult, tegelikult, et kui neil on võimalus küsida ja uurida, siis nad ju saavad ilmselt, ilmselt ei ole probleemiks, aga ma arvan praegu küll, et pigem jah, võiks tõlkida. /.../ Jah, toona ma ise tundsin ka vist nimede vastu sellist uurija-huvi, vist oli mingi ettekanne nimedest lastekirjanduses, mõtlesin vist natuke sama liini peale, aga vot ei mäleta (?), et siis nagu tundus jah, et teatud juhtudel, konnotatsioonidel on (?) mõnedel juhtudel saab küll ka ilma läbi. Aga nüüd jah, kui ma mõtlen eelmise küsimuse peale, et kui mõelda seda muutust ja tänapäevast trendi, et võib-*

olla mõelda, et siiski tuleks tõlkida. Võib olla sellest, et minu viimaste aastate peamine töö on olnud rahvajuttude tekstide uurimine, need tekstid, mis valdavalt on ju varasemast ajast pärit ja seal on elementaarne, kui rahvajutt tõlgitakse, siis reeglina tegelase nimi tõlgitakse, mõnedel juhtudel teisiti, aga pigem, pigem siiki. /.../Alice´is ka eksju, Alice nimi küll ka, mis need Martin Gardneri kommentaarid kõik, mida ma toona kasutasin ka. „Annoteeritud Alice“, suurepäraseid kommentaarid. Kuna need muud nimed olid tegevustikuga kuidagi seotud, siis tundus, et ikkagi inimesele paremaks mõistmiseks.

I: Kui see uuenduskuur nüüd oli paar aastat tagasi, kas te nüüd siis lahendasite midagi teistmoodi?

RJ: *Ega ma nimedega mitte, pigem keeleliselt käisin üle, eks ta natukese puisevõitu oli, ma ei tea kas ta nüüd ka... Ega ma hiljem nüüd päris rahul ei olnud, kuigi toona oli sellega vaeva küll palju. Siis ikkagi viie aasta eest või millal see oli, tundus, et võiks keeleliselt vaadata üle, aga nimedega polnud muud, kui ainult selle Humpty Dumptyga, kuna sellega ei olnud ma rahul. Vat see oli küll nimi, mida ma toona ise proovisin, see oligi nimi millega vist kõige rohkem vaeva oli toona - 93, sai proovitud eri variante, neist ükski polnud hea, siis lõpuks ühe sõbra soovitusel sai see kordus Muna Muna, see oli vist kuidagi alateadlikult Carrollist mõjutatud Vladimir Nabakovi Humbert Humbert./.../ Toona ma ise väga kahtlesin selles nimes, valisin selle lõpuks just osalt sellest mõjutatuna, noh, see Alice´i teos toona, juhtis mind siis teiste raamatuteni, et siis sai nagu valitud see nimi kus kaks nime kordub, aga päris rahul ei olnud, kuna tõlkekriitika, mis toona selle järel ilmus, millest ma noh Maie Kalda kriitika, osasid asju mulle tundub ta ei ole läbi mõelnud oma etteheidetes, aga juhtus hästi targalt tähelepanu mõnedele asjadele, mis ma vahepealsetel aastatel mõtlesin, et kui peaks kunagi uuendusvõimalus olema, siis peaks seda nime kindlasti muutma. 2006ndal või millal ma selle peale mõtlema hakaksin, siis ma ka kaalusin ka mitmeid variante, aga lõpuks tundus, et ..jah, et võiks selle.*

I: Kas olete uue kohta ka tõlkekriitikat näinud?

RJ: *Selle kohta vist eriti ei olnud jah. Toona ta retseptsioon tundus, et leidis rohkem kõlapinda, hiljem nagu eriti minu teada vist. Hiljem ei kõnetanud nii palju siis, et oleks seda tagasisidet saanud.*

I: Mis te arvate joonealustest märkustest, kui mingi nime puhul joonealuse märkusega ära seletatud, on see mõttekam juba tekstis teha, on see vältimatu, või ongi parem märkust kasutada?

RJ: *Selle Alice'i puhul küll, kuna ma ikkagi mõtlesin niivõrd-kuivõrd lasteraamatuna, siis ma ei näinud võimalust, et sinna panna, et mõned asjad sai järelsõnasse pandud, aga muidu, et kõik on ikka tekstis ära öeldud*

I: Järelsõnast rääkides, kas on saladus, kes on Amööb?

RJ: *Ei ei ole. Kuna see raamat ise sai välja antud erakirjastusena, ja siis noh ikka tehakse asju läbimõtlematult, ja muidugi...mingi fiktiivkuju, et siin nende suurkirjastus, kus on hulk linde ja lennukaid, siis üksikinimene, üksikrakk nagu amööb, mis pärast on ka tiitellehel amööbipildikene seal all väljaandja koha peal ja järelsõnas siis see viide. Et ma ütlen kohati on jah siukseid võib-olla naljatlusi selle esimese trükiga, mida hiljem nagu olen mõeldud, noh poisikesele ikka tuleb halb (?)*

I: See tekitab just intriigi, et mis see on ja miks...Rohkem te ei ole soovinud tõlkida midagi?

RJ: *Eks ma natukene mõtlesin küll, aga siis, nojah tegelikult isegi mõtlesin selle järel küll mitmete variantidele ja vaatasin neid raamatuid, aga esiteks ei kõnetanud võib-olla, ma just lasteraamatuid vaatasin ikkagi, mulle just intrigeeris just laste... ja lastekirjandus.*

I: Kui palju te Jaan Krossi tõlkest mõjutatud olite?

RJ: *Jajaa. Oli üks seminaritöö nendest sõnamängude tõlkimisest. Uurisin ja uurisin ikka üksipulgi läbi ja püüdsin stiili järele aimata. Ühel juhuslikul üritusel, kus Jaan siis esines, läksin juurde, ja ütlesin, et selline asi on valmimas ja tooks teile äkki üle vaadata, siis Kross ütles midagi sellist nagu, et „komponeerida samas helistikus“ või midagi taolist. Ja pärast kui ilmus viisin talle postkasti.*

I: Teate ka, mida ta sellest siis arvas?

RJ: *Ei, ei tea.*

Lisa 2. Ankeet: Evelin Schapel

Näljamängud

Autor: Suzanne Collins Tõlkija: Evelin Schapel

1. Eesti Lastekirjanduse Keskus on „Näljamängude“ triloogia raamatud lastekirjanduse alla kategoriseerinud. Kuidas te ise lugejaskonda ette kujutasite – lapsed/noored/polnudki kindlat adressaati mõttes?

Noored, nii umbes 14-20 nagu raamatu peategelasedki, ja muidugi 20-30-aastased fantaasiakirjanduse fännid.

2. Kas teil oli enne tõlkima asumist mingeid ettekirjutusi või soovitusi (kirjastuse poolt), kuidas peaks nimede puhul käituma?

Ei. Kuid hiljem toimetamise käigus tekkinud ettepanekud arutasime toimetajaga koos läbi ja tegime ka mõned muudatused, kasutades mõne ingliskeelse vormi asemel ladinakeelset, nt Plutarch – Plutarchos.

3. Kas arutasite nimedesse puutuvat kellegagi? Kui jah, siis kellega (kollegid, tuttavad?), kui ei, siis kas põhjuseks oli soovi/vajaduse puudus või polnud selleks sobivat inimest?

Enne tõlkimist ja tõlkimise käigus ei. Puudus soov/vajadus.

4. Kas peate üldjuhul tähtsamaks originaalile truuks jäämist ning nimede jätmist nende algsesse vormi (võõrapäramist) või peate olulisemaks sihtkeele lugejaga arvestamist ning nimesid pigem tõlkida ja eestindada (kodustamist)? Miks?

Pean tähtsamaks originaalile truuks jäämist ning nimede jätmist nende algsesse vormi. Eesti (või eestindatud) nimed võõras kontekstis mõjuvad võõrkehana. Tõlkekirjandus jääb tõlkekirjanduseks ja liigne kodustamine võib anda väga veidra ja kokkuklopsitud tulemuse.

5. Kas lastekirjanduse puhul peaks nimede tõlkimisse suhtuma teisiti kui täiskasvanutele suunatud tekstides? Miks?

Jah. Noorema vanuseastme puhul on nimede tõlkimine/eestindamine olulisem. Siin on tähtis nime hea ja mugav kuju, eriti kui sellel ka tähendus on: aitab kaasa teksti mõistmisele, kujutluse tekkimisele jne. Seega võib tõlkimine/eestindamine olla põhjendatum. Väikelaste ja

noorema kooliastme puhul on ka oluline, et ema ja vanaemagi ette lugedes teaksid, kuidas nime hääldada, hääldaksid seda ühtemoodi, ja lastelgi on loetut parem mõista.

6. Kui olete otsustanud nime tõlkimise või muud moodi muutmise kasuks, siis millistele kriteeriumitele toetudes seda tavaliselt teete (originaalis liiga keeruline nimi, tähendus läheb kaduma, võõrtähed vms?)

Ainult juhul kui tähendus läheb kaduma (aga ma ei ole kunagi tõlkinud ühtegi lasteraamatut, ise ma "Näljamängude" triloogiat lasteraamatuks ei pea).

7. Kas teil on nimede tõlkimise koha pealt erinev suhtumine, mis puutub (fantastilistesse) kohanimedesse ja isikunimedesse (ühtesid pigem tõlgiks, teisi ei)? Miks?

Kohanimed, millel on väga konkreetne tähendus, pigem tõlgiks, sest need võivad anda tegevuspaiga mõistmisele ja ettekujutamisele palju juurde (liigsete kirjeldusteta). Nii ei tulnud kõne allagi, et jätan triloogias tõlkimata Meadow. Aas annab lugejale palju parema ettekujutuse, kus ja mis toimub. Isikunimed jätaks pigem tõlkimata. Nime kõlaski peitub palju isiku tegelikust loomusest.

8. Joonealused märkused (nimede puhul): teksti lõhkumine, vältimatu abivahend või hea võimalus lugejale lisainfo edastamiseks? (Mulle tundus, et joonealust märkust kasutasite ainult siis, kui nimega seoses tuli tekstis ette sõnamäng?).

Pigem vältimatu abivahend, samas mõnikord ainus võimalus anda lugejale lisainfot. Kasutan seda nii vähe kui võimalik, sest teksti kui terviku lugemist segab see, kui peab pidevalt joone alt järge pidama. Aga Teile tundus õigesti, et just sõnamängude puhul osutus see vältimatuks.

9. Kui soovite midagi lisada

Oma nelja-aastasele tütrele eelistan lugeda Eesti autorite raamatuid. Tõlkeraamatute puhul loen nimesid nii, nagu neid eesti keele reeglite järgi hääldatakse. Eriti raske on eirata inglise keele hääldust ja seepärast soovingi väikelaste ja noorema kooliea raamatute puhul, et oleks võimalikult lihtsad ja eestlase jaoks hästi hääldatavad nimed.

Lisa 3. Ankeet: Triin Tael

Poiss triibulises pidžaamas

Autor: John Boyne Tõlkija: Triin Tael

1. Kas teil oli enne tõlkima asumist mingeid ettekirjutusi või soovitusi (kirjastuse poolt), kuidas peaks nimede puhul käituma?

Ei.

2. Kas arutasite nimedesse puutuvat kellegagi? Kui jah, siis kellega (kollegid, tuttavad?), kui ei, siis kas põhjuseks oli soovi/vajaduse puudus või polnud selleks sobivat inimest?

Jah, arutasin seda nii kodustega kui ka toimetajaga.

3. Kas peate üldjuhul tähtsamaks originaalile truuks jäämist ning nimede jätmist nende algsesse vormi (võõrapäramist) või peate olulisemaks sihtkeele lugejaga arvestamist ning nimesid pigem tõlkida ja eestindada (kodustamist)? Miks?

„Poisi“ tõlkimisel puutusin nimede eestindamisega vist esmakordselt kokku. Jah, nüüd meenub, et ka näiteks raamatus „Kogujate koguja“ oli vaja üks-kaks hiiüdnime tõlkida. Kindlaid veendumusi mul selles küsimuses pole, mulle tundub, et kõik oleneb konkreetsest juhtumist.

4. Kas lastekirjanduse puhul peaks nimede tõlkimisse suhtuma teisiti kui täiskasvanutele suunatud tekstides? Miks?

Lastekirjanduses (muinasjutud jm) on nimed tihti peale tähenduslikud, seda tuleb tõlkimisel arvestada.

5. Kui olete otsustanud nime tõlkimise või muud moodi muutmise kasuks, siis millistele kriteeriumitele toetudes seda tavaliselt teete (originaalis liiga keeruline nimi, tähendus läheb kaduma, võõrtähed vms?) (Mulle tundus, et „Poiss triibulises pidžaamas“ puhul on eelistatud sõnamängudes (Fury->Vüürel ja Out-with-> Ausvits) hääldust tähendusele?)

Saan rääkida üksnes konkreetsest raamatust. „Pois” oli Fury ja Out-Withi tõlkimine täiesti möödapääsmatu. Poiss kuulis neid kaht nime ning tõlgendas neid raamatu autori tahtel kuulmise järgi omamoodi. Tuli leida adekvaatne lahendus eesti keeles ning mänguruum oli väga väike, sest mõeldud oli ju reaalselt eksisteerinud Fühlerit ja Auschwitzi. „Ausvits” kujunes eesti keeles tähendusega väljendiks, mis võimaldas mänguruumi. „Vüüreliga” läks küll originaali tähendusrikkus kaotsi, ent ühtki paremat varianti mina ja toimetaja oma koostöös ei leidnud, kuigi olin kaalunud ka Hitleri perekonnanime kasutamist ja moonutamist. Ent seegi ei andnud usutavaid tulemusi. Jäi üksnes poisipoolne kõlaline eksimus Fühleri nime kuulmisel.

6. Kas teil on nimede tõlkimise koha pealt erinev suhtumine, mis puutub (fantastilistesse) kohanimedesse ja isikunimedesse (ühtesid pigem tõlgiks, teisi ei)? Miks?

Ei oska öelda.

7. Joonealused märkused (nimede puhul): teksti lõhkumine, vältimatu abivahend või hea võimalus lugejale lisainfo edastamiseks?

Kui vaja, on joonealune märkus hea võimalus lisainfo edastamiseks. Vahel kindlasti ka vältimatu.

8. Kui soovite midagi lisada

Lisa 4. E-post: Triin Tael

**Kellelt: Triin Tael <kodutriibik@yahoo.com> Kellele: Margit Roz
<margit.roz@mail.ee> Kuupäev:02.11.2011 17:39:12 Pealkiri: Üks link, ehk huvitab**

Tere taas!

Leidsin New York Timesist artikli huvitavast tõlkimisteemalisest raamatust. Üks katkend seostus "Poisi" Furyga, väga leidlik lahendus :)

"At one point, Bellos quotes with rightful pride a small instance of his own inventiveness. In Perec's novel "Life: A User's Manual," a character walks through a Parisian arcade, stopping to look at the "humorous visiting cards in a joke-shop window." In Perec's original French, one of these cards is: "Adolf Hitler/Fourreur." A fourreur is a furrier, but Perec's joke-shop joke is that it also resembles the French pronunciation of Führer. So Bellos, in his English version, rightly translates "fourreur" not as "furrier," but like this: "Adolf Hitler/German Lieder." Bellos's new multiphonic pun is a travesty, no doubt about it — and it's also the most precise translation possible."

http://www.nytimes.com/2011/10/30/books/review/is-that-a-fish-in-your-ear-translation-and-the-meaning-of-everything-by-david-bellos-book-review.html?_r=1&src=recg

Eks mängisin minagi sõnapaariga Juht-Juhm, aga jätsin selle kui sobimatu kõrvale.

Tervitades
Triin